

BEELDEN VAN BROEKHUIJS¹⁾

OVER WILLEM BROEKHUIJS (1883-1926) EN ENKELE LITERAIRE WERKEN

DOOR GIUS VAN VELDHUIZEN

Hij was handig, brutaal, scherpzinnig, overmoedig en strijdlustig. Hij werd een zwendelaar genoemd, een handige vogel, een ondernemende figuur, een genie die in zijn werk door vriend en vijand vol aandacht gevolgd werd. Hij is opgehemeld en verguisd. Er is veel over Willem Broekhuijs beweerd maar nooit dat hij de mensen onverschillig liet: altijd zorgde hij ervoor indruk te maken. Zozeer zelfs dat sommige schrijvers die hem gekend hebben, zich door hem hebben laten inspireren. Broekhuijs is inmiddels vergeten maar sommige werken waarin hij een rol speelt, worden nog steeds gelezen. Om die reden wil ik nog eens aandacht vragen voor deze controversiële figuur. Het eerste deel van dit artikel schetst het leven van Willem Broekhuijs; het tweede gaat over enkele werken die (mogelijk) naar aanleiding van Broekhuijs zijn geschreven.

Het leven van Willem Broekhuijs (1883-1926)²⁾

De openbare aanklager begreep er niets van. De verdachte W.H.B. had in een aantal afleveringen van het blad de *Handelsprotector* de minister van landbouw, F.E. Posthuma (1874-1943), zwart gemaakt en diens voedsel- en distributiebeleid bekritiseerd. Maar was deze W.B.H. er wel een man naar om kritiek te hebben? Hoewel hij slechts 33 jaar was, had hij reeds vier jaar en negen maanden wegens oplichting in de gevangenis gezeten. Thans bevond hij zich weer in hechtenis omdat hij van fraude werd verdacht. 'Zoo'n man durft den persoon van den Minister aanvallen en voelt zich gekrenkt, dat er oneerlijkheden gepleegd worden bij consentenhandel.'³⁾ Broekhuijs, die op zijn beurt van mening was dat er te veel op de man en te weinig op de bal werd gespeeld, protesteerde en noemde de houding van de officier 'verbazend vies'. Drie maanden later bij een andere strafzaak (de zaak Lammens-Van der Ende) leek hij de aanklager van repliek te dienen. Zonder dat het bijdroeg aan zijn verdediging nam hij de aanwezigen in de rechtszaal terug naar zijn jeugd en hield hij een droevig relaas over

de onterechte veroordelingen en de straffen die hij op jeugdige leeftijd al had moeten ondergaan.⁴⁾ Hij betoogde dat hij op 17-jarige leeftijd al tot 21 maanden gevangenisstraf werd veroordeeld, na 334 dagen preventief in hechtenis te hebben gezeten. En dat terwijl hij volkomen onschuldig was. Men kan zich voorstellen wat dit voor een ervaring was. Toen hij uit de gevangenis kwam [in 1903], was hij vervuld van haat en startte hij het blad *Handelsprotector* om wraak te nemen tegen de rechterlijke macht. Na enige jaren raakte hij weer in conflict met justitie en belandde voor anderhalf jaar in de cel.

Daarna vertrok hij enige tijd naar Amerika maar kwam terug om zich te verdedigen tegen een klacht die tegen hem was ingebracht. Vrijspraak volgde maar hij werd daarop voor iets anders vervolgd. Volgens Broekhuijs kwam de officier van justitie, mr. D.J. Wolfson, in gezelschap van de gevangenisdirecteur J. Bor naar zijn cel om te vertellen dat hij hem buiten vervolging zou willen stellen als hij terugging naar Amerika en verder geen grieven meer zou publiceren. Broekhuijs verkoos echter niet te zwijgen met als gevolg dat hij anderhalf jaar moest doorbrengen in de strafgevangenis te Breda.

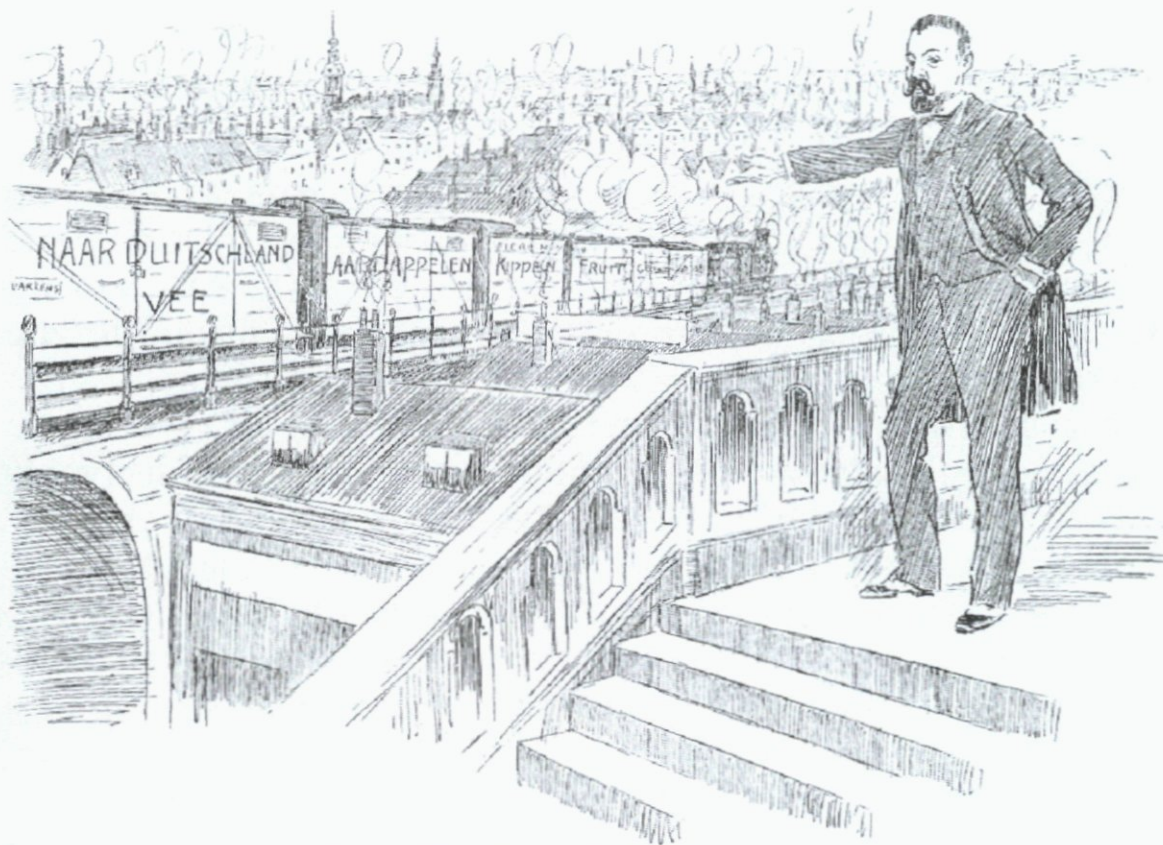
Kort en goed kwam Broekhuijs' repliek er op neer dat hij meende steeds onrechtvaardig te zijn behandeld: de veroordelingen waren volgens hem óf vergissingen van de rechtbank óf wraak oefeningen als gevolg van zijn scherpe kritiek op de rechterlijke macht in de *Handelsprotector*.

Rond 1910 vestigde Broekhuijs zich in Rotterdam. De zaken gingen aanvankelijk nog niet zo voorspoedig en hij werd tweemaal failliet verklaard (3-12-1913 en 12-5-1914). Maar nadat hij meer publiciteit kreeg (zijn *Herinneringen* vonden gretig aftrek en enkele verhalen verschenen in het *Rotterdamsch Nieuwsblad*) begon zijn praktijnskantoor te floreren. Spoedig had hij diverse meesters in de rechten in dienst, onder meer jhr. mr. J.J.W. Pompe van Meerdervoort (1865-1940) en mr. N.P. Zijderlaan.

In de *Handelsprotector* besprak Broekhuijs allerlei zaken die in zijn ogen het daglicht niet konden verdragen. Diverse malen is hij ervan beschuldigd dat hij zich door ondernemers liet betalen om publicatie af te kopen,⁵⁾ maar daarvoor is hij nooit veroordeeld.⁶⁾ Voor zijn blad wist hij bekwame tekenaars als Willem Pottum (1875-1949) en Herman Schotel (1874-1940) aan te trekken, die ook hadden meegewerkt aan het Rotterdamse satirische blad *De*

De staatsman met den ruimen blik.

„Zoover mijn oog reikt, niets dan rookende schoorsteenen en zwoegende locomotieven. — En nou zeggen ze nog, dat ik het niet goed doe!”

58. Spotprent van Herman Schotel over de uitvoer naar Duitsland, in de *Handelsprotector* van 25 november 1916. De 'staatsman met de ruime blik' is F.E. Posthuma.

Ware Jacob.

Alles leek voorspoedig voor Broekhuijs te verlopen totdat hij onverwacht op 27 oktober werd gearresteerd omdat hij de bakker/reder H.G. Lammens op slinkse wijze 2.000 gulden afhandig zou hebben gemaakt. Broekhuijs heeft dit altijd ontkend. De geïnde 2.000 gulden was bestemd om lastige schuldeisers van zijn cliënt, de Gouderakse scheepsbouwer J. van der Ende, zoet te houden.

Terwijl Broekhuijs in voorarrest was, vernam hij tot zijn verrassing dat de jurist mr. C.P. van Rossem (1885-1934)⁷) een toneelstuk over hem had gemaakt. Vanwege zijn verblijf in het huis van bewaring kon hij de première van *Pomarius* (8 november 1916 in de Stadsschouwburg te Amsterdam) en ook latere opvoeringen niet bijwonen.

Verder werd hij vervolgd wegens belediging van de minister van landbouw, F.E. Posthuma. De *Handelsprotector* had, met vele andere bladen, de aanval geopend op de OW'ers die zich - dankzij de door Posthuma verleende consenten - verrijkten met de uitvoer van levensmiddelen naar Duitsland terwijl hier in Nederland gebrek heerste. Hoewel de redacteuren van veel andere bladen ongemoeid werden gelaten, daagde justitie wel Broekhuijs voor de rechter. Op 30 november 1916 werd Broekhuijs (in Rotterdam) tot 200 gulden boete en in Den Haag op 28 maart 1917 tot twee maanden gevangenisstraf veroordeeld. Voor zover valt na te gaan is deze gevangenisstraf nooit ten uitvoer gebracht.

Op 22 en 23 februari 1917 stond Broekhuijs terecht omdat hij de Katwijkse bakker/reder H.G. Lammens onder valse voorwendselen (en valse naam) 2.000 gulden afhandig gemaakt zou hebben. Hoewel zijn advocaat, mr. E.G.S. Bourlier (1875-1958), hem knap verdedigde, werd hij uiteindelijk toch veroordeeld tot anderhalf jaar cel. Broekhuijs' zwakke punt was dat hij niet schriftelijk kon aantonen dat de betrokken 2.000 gulden deel uitmaakte van de transactie tussen zijn cliënt, de scheepsbouwer J. van der Ende, en reder Lammens. Hij was dus afhankelijk van getuigen. Getuigen die niet geheel vrij waren om verklaringen af te leggen, zoals blijkt uit het artikel van rechtbankverslaggever Franc L.B. Berkhout (1883-1958): 'De scheepsbouwer J. Van den E., thans Den Haag was derde getuige. Hij werd door den officier van justitie mr. Böhmlink [= mr. J.L.F. Böhlingh (1865-1926)] er op attent gemaakt dat hij, als zijn verklaring niet bevredigend uitviel, vervolgd zou worden als medeplichtige aan deze 'oplichting'.⁸⁾

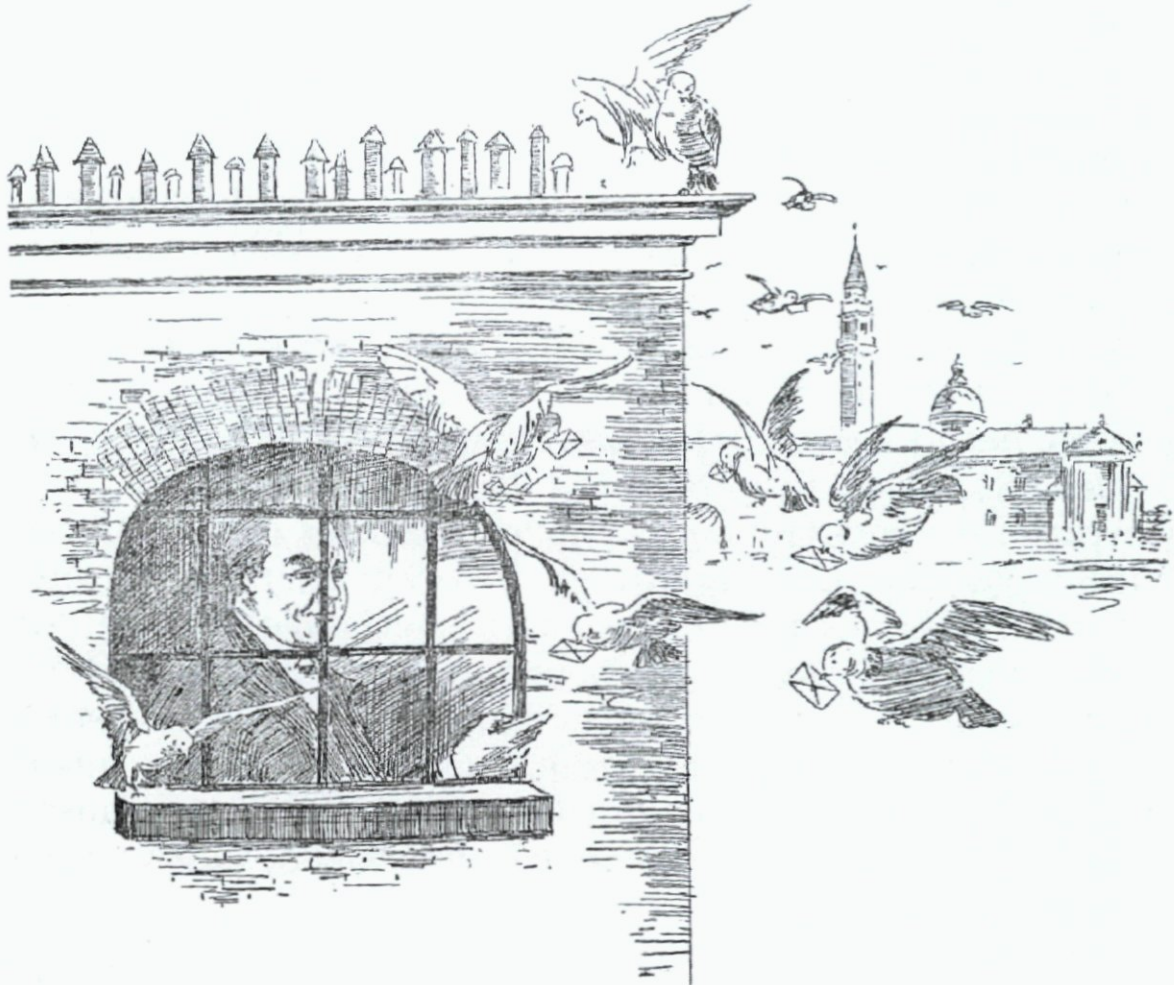
Het was de bedoeling dat Broekhuijs zijn straf in de gevangenis te Rotterdam zou doorbrengen, maar Broekhuijs, die zijn advocatenkantoor door wanbeheer van zijn medewerkers⁹⁾ in elkaar zag storten, was om financiële redenen genoodzaakt de uitgave van de *Handelsprotector* te hervatten. Brutaal als hij was, vermeldde hij uitdagend dat hij de artikelen persoonlijk in de gevangenis had geschreven en dat de 'Postduivenvereniging Waar blijft de duurte-toeslag?' (met andere woorden het corrupte gevangenispersoneel) ervoor gezorgd had dat de kopij de Noordsingel kon verlaten. Herman Schotel maakte voor de *Handelsprotector* een toepasselijke prent met duiven voor het tralievenster van Broekhuijs.¹⁰⁾ De directeur, die openlijke omkoperij niet over zijn kant kon laten gaan, vroeg voor Broekhuijs overplaatsing aan; hij werd begin december 1917, begeleid door een agent van politie, per trein

HANDELSPROTECTOR
ORGAAN voor HANDELS en RECHTSBELANGEN
Verschijnt Maandelijks
VERANTWOORDELIJK REDACTEUR
WILLEM BROEKHUIJS

De inhoud van dit nummer werd door Broekhuijs persoonlijk in de strafgevangenis geschreven.

Einde Juni verschijnt het volgend nummer, zoo God wil en de postduiven vliegen.

59. Broekhuijs achter de tralies in gezelschap van de postduiven. De prent, die op omslagen van de Handelsprotector van 1917 verscheen, is gemaakt door Herman Schotel.

overgebracht naar Groningen waar de 'postduiven' een heel wat grotere afstand moesten afleggen. Gedurende de tijd die hij in Groningen doorbracht, schreef hij echter het pamflet *Terug uit de bak*, dat deels al in de *Handelsprotector* verschenen was en deels uit de gevangenis werd gesmokkeld. Nog voor zijn ontslag uit de gevangenis werd *Terug uit de bak* in een oplage van 5000 exemplaren à 60 cent verkocht. In *Terug uit de bak* verhaalt Broekhuijs over zijn verblijf in de Rotterdamse en Groningse strafgevangenis en zet hij omstandig uiteen waarom hij onschuldig is veroordeeld. In vergelijking met de Rotterdamse 'modelgevangenis' was het naar het idee van Broekhuijs in Groningen maar behelpen. Echt aangename herinneringen bewaarde hij slechts aan de arts/psychiater S. van Mesdag (1869-1941), naar wie de in Groningen gevestigde psychiatrische kliniek is genoemd.

Na terugkomst in Rotterdam (juni 1918) hervatte Broekhuijs zijn praktijnskantoor en de zaken gingen zo goed dat hij zich spoedig aan de deftige Noordsingel kon vestigen. Omdat het pand zich niet ver van de gevangenis bevond, noemde hij het 'Huize Bajezicht'.

Op 15 september 1920 verscheen er in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een merkwaardige advertentie gericht 'Aan mijn geachte en niet-geachte cliënten'. Daarin kondigde Broekhuijs aan zijn praktijk vaarwel te zeggen, omdat zijn 'gezondheid door de overstelpende drukte te veel had geleden.' [...] 'Het leven op een druk Kantoor, als 't mijne, is in staat iemands gezondheid geheel te verwoesten, vooral als je, zooals ik steeds deed, voor je vak lééft.' Inmiddels was er al op 9 augustus een grote advertentie vergezeld van een gedicht van J.H. Speenhoff verschenen, waarin reclame werd gemaakt voor een premielening bij de Rotterdamsche Handels- en Landbouwbank. In feite ging het hier gewoon om een kansspel maar om binnen de marges van de Loterijwet te blijven, werd deze loterij gepresenteerd als een obligatielening met extra premies. De man achter deze onderneming, zo bleek al spoedig, was Willem Broekhuijs maar in naam werd de directie gevormd door jhr. mr. J.J.W. Pompe van Meerdervoort en mr. N.P. Zijderlaan. Ook het gemeenteraadslid en de leider van Broekhuijs' reclamecampagnes, K.R. van Staal (1889-1961), is enige tijd directeur geweest, naar zijn zeggen om zijn investeringen veilig te stellen.

De eerste trekking van de premieloterij vond plaats op 2 oktober 1920. De loterij liep storm, vooral door de professioneel opge-

zette reclamecampagne. Op 30 oktober 1920 puilden het Algemeen Verkooplokaal aan de Goudsesingel uit met obligatiehouders die de derde trekking wilden bijwonen. Zij werden echter opgeschrikt door een inval van de politie, die gealarmeerd door klachten de trekking verhinderde en obligaties in beslag nam.¹¹⁾ Broekhuijs vluchtte met zijn geld en zijn loterij-attributen naar Aken waar alsnog de derde trekking plaatsvond.¹²⁾ Op de inval in het Verkooplokaal volgden nog allerlei huiszoekingen en op 15 november werd in het *Algemeen Politieblad* de aanhouding van Broekhuijs verzocht. Die arrestatie liet nog enige tijd op zich wachten want het gelukte Broekhuijs om bijna een jaar met vrouw en kind ondergedoken te blijven, totdat hij in een hotel te Zeddam (bij 's-Heerenberg) door een politiefunctionaris werd herkend en op 20 augustus 1921 in hechtenis werd genomen. Onder zeer grote belangstelling kwam zijn zaak op 22 en 23 september 1921 voor de rechtbank te Rotterdam, die op 6 oktober uitspraak deed: twee jaar gevangenisstraf.¹³⁾

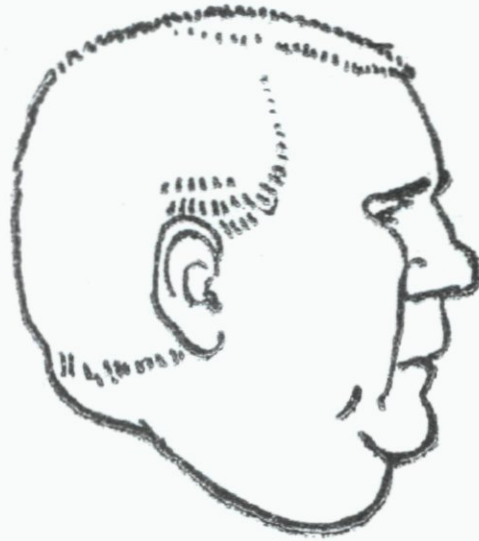
Opmerkelijk is dat tijdens de rechtszaak werd getwijfeld aan de geestelijke vermogens van Broekhuijs. Hoe was het mogelijk dat iemand die een goed bestaan had opgebouwd met een praktijkskantoor zich stortte in zo'n riskant loterijavontuur? Ook vroeg men zich af of de woedeaanvallen die Broekhuijs zich menigmaal ten opzichte van zijn onderschikten veroorloofde wel normaal waren. De psychiater Van Mesdag, die Broekhuijs in de gevangenis had leren kennen, wilde daar evenwel zonder gedegen onderzoek geen antwoord op geven. Broekhuijs ging in hoger beroep en de zaak diende voor het gerechtshof te Den Haag op 8 februari 1922. Tot veler verbazing volgde 14 dagen later de vrijpraak.¹⁴⁾

De lucratieve premieloterijen werden daarop energiek hervat en in de dagbladen verschenen wekelijks grote advertenties waarin reclame werd gemaakt voor de Broekhuijs-loterijen. De kopers van obligaties werden gemeubileerde landhuizen en grote geldbedragen voorgespiegeld. Naast de Rotterdamsche Handels- en Landbouwbank richtte Broekhuijs nog andere ondernemingen op zoals de Hollandsche Credietbank en de Zuid-Nederlandsche Credietbank. Inmiddels groeide ook de kritiek. Een van Broekhuijs' criticasters was E.J.H. Hubert van Blyenburgh, die Broekhuijs en zijn medewerkers met ingezonden brieven in de *NRC* bestookte en allerlei lastige vragen stelde over controle bij de trekkingen, over uitgegeven en achtergehouden series.¹⁵⁾ Ook P.H.

60. Karikatuur van Broekhuijs, gepubliceerd in het Rotterdamsch Nieuwsblad van 22 februari 1922.

W. H. BROEKHUIJS.

Caricatuur van W. H. Broekhuijs, die heden door het Gerechtshof te 's Gravenhage is vrijgesproken.

Kamsteeg uit Apeldoorn leverde in de *NRC* kritiek.¹⁶⁾ Een rijwielhandelaar uit De Meern die een villa met lijfrente had gewonnen, raakte in conflict met de 'bank'. Hij wilde zijn prijs (ter waarde van 50.000 gulden) in contanten uitgekeerd krijgen omdat hij zijn obligatie met anderen had gekocht, maar de bank bood hem echter slechts 10.000 gulden aan. In de brochure *De obligatie-zwendel*, waarin een overzicht wordt gegeven van misstanden in de loterijwereld, wordt zelfs beweerd dat prijzen niet werden getrokken maar toegewezen. Ook de justitie zat Broekhuijs op de huid. Er vonden geregeld invallen plaats in loterijkantoren en steeds opnieuw werd bekeken of er strafbare feiten waren gepleegd. Steeds hardnekkiger werden de organisatoren van loterijen vervolgd.

Inmiddels had Broekhuijs alweer een nieuwe pijl op zijn boog gelegd: een eigen dagblad.¹⁷⁾ Op 29 april 1923 verscheen er in onder meer de *NRC* een advertentie waarin redacteuren werden gevraagd 'voor alle rubrieken' van een in Amsterdam op te richten 'groot kapitaalkrachtig, democratisch dagblad. Uitsluitend prima, tegen hoog salaris (aanvankelijk 50 pct meer dan tegenwoordig salaris. Brieven aan Van Staal & Co.' Een dag later meldde de *NRC* dat het ging om een nieuw dagblad met Broekhuijs als directeur en J.C. Schröder (1871-1938), toen nog werkzaam voor *De*

Telegraaf, als hoofdredacteur. Voor het nieuwe dagblad *De Dag* werd druk geadverteerd. Op 8 mei verscheen bijvoorbeeld een paginagrote advertentie in de *NRC* en op 22 juni in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* (waarin alle medewerkers van *De Dag* aan de toekomstige lezers werden voorgesteld). Kennelijk werkte Broekhuijs' manier van reclame maken aanstekelijk want een meubelinrichter adverteerde met de tekst: '*De Dag* verschijnt nog niet, wel onze catalogus van Het Woonhuis'.

De Dag zou echter nooit uitkomen. Op 7 juli meldde de *NRC*: 'Naar wij vernemen zal van de verschijning van het dagblad *De Dag* niets komen. De geheele organisatie van redactie, administratie, drukkerij en exploitatie was gereed, doch de laatsten tijd is er 'verschil van meening' ontstaan tusschen den heer Willem Broekhuys en den hoofdredacteur, den heer Schröder, met als gevolg [...] dat de heer Broekhuys geen enkele verplichting erkent en gezegd heeft zich van alles terug te trekken'. De redactie had nog even het plan een eigen dagblad te beginnen (*De Nieuwe Dag*), Broekhuijs heeft nog het *Voorloopertje van de Dag* (15 juli 1923) laten verschijnen, maar daar is het bij gebleven. Karel van Staal wijst er in zijn memoires nog op dat de Nederlandse regering de totstandkoming van het nieuwe dagblad met argusogen heeft gadeslagen omdat ze bang was dat het blad een fascistische inslag zou krijgen. In het voorjaar van 1923 maakte Broekhuijs een reis door Italië, waarbij hij ook gesprekken gevoerd zou hebben met vertegenwoordigers van Mussolini. Van Staal vond het gevaar Broekhuijs sterk overdreven. Broekhuijs was volgens hem wel opportunistisch maar absoluut niet staatsgevaarlijk en had naar zijn idee ook nauwelijks enig politiek inzicht.¹⁸⁾

Na de mislukking van *De Dag* stortte het Broekhuijs-imperium in elkaar. De Broekhuijs-vennootschappen werden failliet verklaard. En in februari 1924 werden Broekhuijs' privébezittingen publiekelijk geveild.

Broekhuijs slaagde er hierna nog een keer in bij het grote publiek geld uit de zakken te kloppen. Hij betrok een woning aan de Heemraadssingel, die hij (op krediet) rijkelijk liet meubileren. Van daaruit organiseerde hij de zogenaamde sneeuwballoterij. Het was een soort piramidespel waarbij de kopers van loten (van vier gulden) weer zelf vier loten uitzetten enz. enz. Als er dan voldoende ($4 \times 4 \times 4 \times 4 = 1024$) loten verkocht waren, kregen de kopers van het eerste lot 2.000 gulden uitgekeerd. Dit spel liep in het begin weer als vanouds, mede dankzij de grootschalige recla-

me (en wederom een gedicht van Speenhoff: 'Voor Uw vier bene-
pen guldens / Krijgt Gij gauw tweeduizend pop. / Broekhuys, onze
'Gladste Vogel!'/ Zet héél Holland op z'n kop!!').¹⁹⁾ Ook concu-
rerende gokondernemingen startten snel een sneeuwbalspel. Maar
de advertenties van Broekhuys beloofden meer dan waargemaakt
kon worden. Wat konden de kopers al niet winnen: een Indian
super Chief met Princess zijspanwagen, een Ford touringcar, een
Ibach salonvleugel of salon-ameublement. De kopers van sneeuw-
bal-loten zagen echter snel in dat ze bij de neus genomen waren
en deze vorm van loterij was maar een kort leven beschoren.

Hierna werd het stil rond Broekhuys. Vanwege een loterij uit
1923 is hij nog eens veroordeeld tot vier maanden cel en naar aan-
leiding daarvan werd hij op 11 maart 1925 te Antwerpen gearres-
teerd. Na zijn detentie verhuisde hij naar Apeldoorn waar hij, vol-
komen onverwacht, op 9 maart 1926 overleed.

Beeldvorming

Broekhuys de weldoener (over de 'Herinneringen van Broekhuys' door Willem H. Broekhuys)

De brochure *Herinneringen van Broekhuys*, geschreven in de tijd dat
hij nog zaakwaarnemer was, kan worden beschouwd als een zelf-
rechtvaardiging en als een vorm van reclame voor zijn rechtskun-
dig adviesbureau. Zelf formuleert hij het als volgt: ' Door het
afdrukken van mijne Herinneringen heb ik willen trachten duide-
lijk te maken, dat iemand geleid door de stem van zijn hart en
gehoorzaam aan de stem van den plicht, tállooze malen kan han-
delen in strijd met de wet, zonder dat het geweten, - hoe nauwege-
zet het ook moge zijn, - daartegen protesteert.' Het beeld dat hij
van zichzelf oproept, is uiteraard geflatteerd.

De bundel bestaat uit acht verhalen en een slotbeschouwing, die
Broekhuys' kijk op de wet en de samenleving aardig illustreren.

'Greta'

Greta is een dienstmeisje dat haar maagdelijkheid verliest als
gevolg van een romance met de jongeheer Leo. Het standsverschil
blijkt te groot voor een duurzame relatie en Greta krijgt uiteinde-
lijk haar congé. Greta, die zich hierna overgeeft aan een mondain
stadsleven, blijkt zelfs bij haar eigen ouders (op het platteland)
niet meer welkom te zijn en gaat ten einde raad naar Broekhuys.
Deze praat met Greta's ouders, die vanwege een door de vader van

Leo aangevraagd faillissement in problemen zijn geraakt. Dit brengt Broekhuijs ertoe ook een bezoek te brengen aan Greta's voormalige werkgever en daar weet hij na wat 'aandringen' geld los te krijgen om Greta en haar ouders in staat te stellen een nieuw bestaan op te bouwen in Amerika. Met Greta loopt het helaas niet goed af. Ze krijgt weliswaar een nieuwe vriend maar durft aan hem haar voorgeschiedenis niet te vertellen. Ze begint te piekeren, wordt ziek en bezwijkt uiteindelijk aan tbc.

'Misbruik van vertrouwen'

In 'Misbruik van vertrouwen' haalt de kassier Van der Pot een bedrag van vier mille uit de kas om de vader van zijn verloofde te helpen. Zijn aanstaande schoonvader gaat failliet, zijn verloofde gaat er met een ander vandoor en Van der Pot blijft achter met de brokken. Door de kassier ertoe aan te zetten ruim tien mille extra te stelen en dit bedrag als onderpand te gebruiken, weet Broekhuijs te bewerkstelligen dat de werkgever afziet van een aanklacht. De kassier vertrekt naar Amerika vanwaar hij uiteindelijk zijn schuld aan zijn ex-werkgever voldoet.

'Mr. B. ... en ik'

'Mr. B. ... en ik' handelt over twee faillissementsaanvragen die beide door Broekhuijs verhinderd worden. In het eerste geval zorgt Broekhuijs ervoor dat het benodigde geld tijdens de rechtszitting op tafel komt. In het tweede geval gaat Broekhuijs niet akkoord met het faillissement van de fabrikant Beekman omdat zijn cliënte slechts een vergoeding van 25 procent aangeboden heeft gekregen. Broekhuijs had namelijk op een bal waar hij toevallig aanwezig was, gezien dat Beekman en de schatrijke weduwe Georgine van Tienhuizen een oogje op elkaar hadden.

'Mevrouw van Heukelom en haar kindje'

De musicus Willy van Heukelom had van iemand nog een som geld tegoed. Deze debiteur was onder huwelijkse voorwaarden getrouwd en gaf steeds te kennen dat hij persoonlijk het geld niet kon voldoen. Nadat Van Heukelom was overleden, had zijn weduwe het geld acuut nodig voor haar levensonderhoud. Snelle invordering van het bedrag was daarom noodzakelijk en Broekhuijs deed - om wat meer druk op de ketel te zetten - net alsof hij door de officier van justitie gemachtigd was de schuldenaar mee te nemen naar het huis van bewaring. Deze voelde weinig voor een

verblijf achter de tralies en kwam prompt met het gevraagde bedrag over de brug.

't Wief van d'n dokter'

Een medisch student blijkt het slachtoffer te zijn van een geldwoekeraar. Door het tekenen van steeds nieuwe schuldbekentenissen was zijn schuld opgelopen tot 4.950 gulden, terwijl hij slechts 1.800 gulden in handen had gekregen. Doordat hij een erfenis kreeg en zijn verloofde zes termijnen van 25 gulden afloste, kon hij 2.350 gulden van deze schuld afbetalen, zodat een bedrag van 2.600 gulden resteerde. Dit bedrag was onmiddellijk opeisbaar en de student werd plotseling gesommeerd dit bedrag plus rente ineens te voldoen, anders zou zijn faillissement worden aangevraagd. Een kolfje naar de hand van Broekhuijs. Deze legt het gevraagde geld op zijn bureau klaar voor de ontboden geldhandelaar, verzoekt hem een kwitantie tekenen en laat vervolgens geld en kwitantie in zijn zak verdwijnen.²⁰⁾

'De roodrokjes'

Een geschiedenis over het gebruik van dode wandluizen om de prijs van huurhuizen te beïnvloeden bij gedwongen verkoop.

'Sic transit gloria mundi'

Het verhaal over de ontslagen politieman Johan, die als uitsmijter dienst doet bij Broekhuijs. Wanneer hij in opdracht van Broekhuijs iemand naar buiten moet werken, dan voegt hij zijn slachtoffer de woorden toe 'Sic transit gloria mundi'.

'Berner Oberland indrukken'

Onder de indruk van het natuurschoon en het uitzicht in de Zwitserse bergen laat Broekhuijs zijn leven als een landschap aan zich voorbijgaan. Hij vraagt zich af of hij als wetsovertreder wel juist heeft gehandeld. Na enig zelfonderzoek beantwoordt hij die vraag bevestigend. Ja, zijn geweten is zuiver. En hij neemt zich voor door te gaan op de ingeslagen weg.

'Naschrift'

In het Naschrift bestrijdt Broekhuijs het uitgangspunt dat iemand die de wet overtreedt een misdadiger is. Broekhuijs meent dat hij een persoonlijkheid met zo'n sterk ontwikkeld rechtsgevoel is dat hij soms de wet kan overtreden.

Het beeld van weldoener, dat Broekhuijs van zichzelf heeft geschetst, behoeft wel enige correctie. 'Insider', de auteur van een brochure over de obligatie-zwendel, vindt Broekhuijs gewoon een oplichter en het idee dat Broekhuijs een mensenvriend zou zijn, ontlokt bij hem alleen maar cynisme: 'in zijn 'memoires' worden door hem [Broekhuijs] zijn handelingen, waardoor hij zelfs in aanraking met den strafrechter kwam, bezien van de zijde als ware hij philanthroop en menschenvriend par droit de naissance'²¹) Een genuanceerder beeld van Broekhuijs wordt gegeven in *Broekhuijs Ontmaskerd* (door hemzelf geschreven en uitgegeven): 'Rekenen kan Broekhuijs goed en men behoeft nimmer bevreesd te zijn, dat hij 'zaken' en philanthropie verwart.'²²)

Broekhuijs de slimme ('Pomarius', door C.P. van Rossem)

Pomarius werd geschreven door mr. Cornelis Petrus van Rossem (1885-1934). In 1914 kwam Van Rossum in het nieuws omdat hij een anti-Duits pamflet bleek te hebben vervaardigd. Een ernstig vergrijp omdat hij de Nederlandse neutraliteit ernstig in gevaar gebracht zou hebben. Voor de schending van de neutraliteit werd hij evenwel vrijgesproken en hij kwam er af met een boete wegens belediging. Dit alles zou niet van belang geweest zijn als er in het voorwoord van *Pomarius* niet op deze kwestie gezinspeeld werd en - volgens sommigen - de inhoud van het stuk niet mede door deze 'justitiële dwaling' is bepaald.

Pomarius werd opgevoerd ter gelegenheid van het jubileum van toneelspeler Jan C. de Vos (1855-1931). De première was op 8 november te Amsterdam en het werd op 14 december in Rotterdam opgevoerd.²³) *Pomarius* handelt over de zaakwaarne-mer Johannes Pomarius, die door rijk en arm geconsulteerd wordt, omdat hij voor schijnbaar verloren zaken toch altijd weer een oplossing weet te vinden. Hij wordt daarbij geassisteerd door zijn bediende Willem en zijn procureur jhr. mr. van Neerenheul, zonder overigens veel steun van deze jurist te ondervinden, want deze blijkt meer van jenever dan van wetboeken te houden. Pomarius sluit op formele gronden een huwelijk met Julie, die een kind verwacht van zijn neef mr. Godfried Pomarius van Slingenveld. Dit schijnhuwelijk blijkt in de praktijk een onverwacht succes en na enkele 'huwelijksmaanden' willen de beide echtelieden niet meer uit elkaar. Het gaat (bijna) fout als Julie zich met de zaken van Pomarius bemoeit en hem bezweert zich aan de wet te houden. Hij raakt hierdoor behoorlijk in moeilijkheden,

maar uiteindelijk blijkt hij toch de slimste.

Het stuk werd enthousiast onthaald. Het publiek genoot met volle teugen van Pomarius' streken: 'Als in een film, onafgebroken, trekken zijn brutaliteiten en vondsten onze vermaakte belangstelling voorbij ...'.²⁴) Toen het doek was gevallen, bleef de zaal applaudisseren totdat de auteur, mr. C.P. van Rossem, op het podium verscheen om zich te laten fêteren. Broekhuijs beschouwde *Pomarius* als een leuke vorm van reclame, alleen vond hij dat van jhr. mr. Van Neerenheul een wel erg onbenullige figuur gemaakt was. Broekhuijs meende dat het gebaseerd was op de (niet overgeleverde maar gedeeltelijk in de *Handelsprotector* gepubliceerde) brochure *Misdaden van Broekhuijs*. In hoeverre hij daarin gelijk had, valt niet na te gaan maar in ieder geval kunnen we in *Pomarius* drie verhalen van de *Herinneringen* herkennen: 't Wief van d'n dokter', 'De roodrokjes' en 'Misbruik van vertrouwen'.²⁵)

Bordewijk die in het opstel 'Een Zaakwaarnemer' (*Geachte confrère*) ook aandacht aan Pomarius heeft besteed, schreef dat Broekhuijs helemaal niet tevreden was over het stuk. 'Indertijd heeft het veel succes gehad, en de toeschouwers waren opgetogen, maar Broekhuijs zelf was diep teleurgesteld. Hij had zich als toneelfiguur gewenst in nog veel reusachtiger afmetingen, meer naderend tot zijn opvatting van zichzelf.'²⁶) Er is echter niets dat op teleurstelling van Broekhuijs wijst. Ik vermoed daarom dat deze passage meer Bordewijks opvatting over Broekhuijs weergeeft dan Broekhuijs' opvatting over *Pomarius*.

Het beeld van Broekhuijs als slimme zaakwaarnemer klopt aardig. Hij had een fabelachtige kennis van het Nederlandse recht en wist daar ten behoeve van zijn cliënten (en zichzelf) handig gebruik van te maken. Wanneer hij in iemand een tegenstander zag, had hij altijd de neiging om deze te 'überlisten'.²⁷) Zijn slimheid heeft hem echter niet behoed voor forse tegenslagen: vervolging, gevangenisstraf en faillissementen.

Broekhuijs het slachtoffer (over gedichten van J.H. Speenhoff)

De populaire liedjeszanger J.H. Speenhoff (1869-1945) heeft zich diverse keren laten inspireren door Broekhuijs, soms zelfs in opdracht. Het is gissen hoe nu precies de relatie was tussen Speenhoff en Broekhuijs, maar het is wel bekend dat Speenhoff samen met Herman Schotel en Willem van Pottum, de tekenaars van de

Handelsprotector, heeft meegewerkt aan het satirische tijdschrift *De Ware Jacob*.

Het aardigste gedicht dat Speenhoff over Broekhuijs heeft gemaakt, gaat over de belediging van minister Posthuma: 'Broekhuijs in de Bajes'.

Broekhuijs, Broekhuijs zit de brommen, / Jongen, jongen, wat een slag, / Posthuma heeft hij beledigd, / En het schijnt, dat dit niet mag; / Als men iedereen ging snappen, / Die met Posthuma niet dweept, / Wordt de helft van onze natie / Naar de Bajes toegesleept. [...]

Bij Speenhoff is er geen enkele twijfel over de goede bedoelingen van Broekhuijs:

Broekhuijs, die zit in de Bajes / Met een glimlach op zijn snuit, / Vele brave Rotterdammers / Lachen hem nu lekker uit. / Hij verdedigt, zoals velen / Het Belang van 't algemeen. [...] ²⁸⁾

Dat Broekhuijs het algemeen belang zou dienen, is, zoals we hierboven al zagen, tijdens de rechtzaak in Rotterdam openlijk in twijfel getrokken. De *Handelsprotector* werd door justitie beschouwd als een weinig serieus schandaalblad dat rook naar chantage. Wat betreft het brommen, zat Speenhoff er flink naast. Broekhuijs was niet aangehouden vanwege de zaak-Posthuma maar in verband met de zaak Lammens-v.d. Ende.

Toen Broekhuijs in 1920 startte met zijn Rotterdamse Handels- en Landbouwbank, plaatste hij een advertentie met Speenhoffs gedicht 'Waagt de kans!', waarin deze Jan Publiek uitnodigt mee te doen aan de premieloterij. Speenhoff verdedigde zijn broodschrijverij met een verwijzing naar beeldend kunstenaars die ook geld verdienen aan reclame-uitingen:

'Treffende reclame-platen / Van de eerste kunstenaars / Zijn voor nijverheid en handel / Nu niet zoo iets zonderbaars. / Waarom zich dan niet in woorden / Tot het lezend oog gericht / En een leening aanbevolen / Met een nuttigheidsgedicht?' [...]²⁹⁾

Het is geen fraaie poëzie en Alex de Haas wees er al op dat Speenhoff in de jaren twintig over zijn artistieke hoogtepunt heen was. 'Die versjes werden gelezen en misschien wel gewaardeerd, hoewel ze steeds prekeriger en fabrieksmatiger aandeden. Meer valt er eigenlijk niet van te zeggen.'³⁰⁾

Toen het fout afliep met de loterijen en Broekhuijs na zijn vlucht

in Zeddum werd aangehouden, verdedigde Speenhoff zijn voormalige opdrachtgever met het gedicht 'Broekhuijs gesnapt'.³¹⁾ Na de vrijspraak van Broekhuijs in 1922 rijmde Speenhoff een vers ter ere van Broekhuijs.³²⁾ In zijn 'Weekgedicht van een Rotterdammer'³³⁾ acht hij Broekhuijs vanwege zijn welsprekendheid en gevatheid zelfs geschikt als kamerlid. De enige twijfels die hij heeft, betreffen de politieke kleur van Broekhuijs:

'[...] Broekhuijs, zeg je ons je meening? / Ben je zwart of ben je rood?... . / Van Marchand, van Duys of Wijnkoop / Of van Braat partijgenoot? [...]

En mocht Broekhuijs het gebracht hebben tot minister van Justitie dan heeft hij, aldus Speenhoff, alle gelegenheid om af te rekenen met justitiële dwalingen.

'Je bezoekt den Noordersingel / Dan als een autoriteit, / En de Rotterdamsche Rechtbank / Looft je onpartijdigheid / Ga je ons dat eens bewijzen, / Met je stukken in je hand, / Hoeveel Broekhuijsjes we hebben / In ons eerlijk vaderland?'

In de zomer van 1924 begeleidde Speenhoff nog op poëtische wijze de sneeuwbal-campagne³⁴⁾ en toen Broekhuijs op 9 maart 1926 kwam te overlijden, wijdde Speenhoff een laatste gedicht aan zijn voormalige plaatsgenoot.³⁵⁾ Uiteindelijk was er naast lof ook plaats voor enige kritiek:

'Weer een rare Rotterdammer / Ergens anders heen gegaan... / Een die heel wat kromme dingen / In zijn zaken heeft gedaan / [...] / Gladder dan zijn praatcollega's / Werd hij overal gevreesd / Jammer dat hij met zijn zaken / Niet wat fierder is geweest'.

Dat Broekhuijs werd voorgesteld als slachtoffer van justitie is niet zonder grond. In de zaak Lammens-Van der Ende bijvoorbeeld heeft de officier van justitie een getuige geïntimideerd. In de zaak Posthuma kan men zich afvragen waarom Broekhuijs wel en de tekenaar van de *Handelsprotector* (Herman Schotel) niet vervolgd werd. Bovendien was ook in veel andere kranten kritiek geleverd op Posthuma. Aan de andere kant heeft Broekhuijs door zijn wets-overtredingen en zijn kritiek op magistraten ook bewerkstelligd dat de rechterlijke macht erg op hem gebeten was.

Broekhuijs de gewetenloze (over 'Polletje Piekhaar' en 'Lord Zeepsop' van Willem van Iependaal)

Willem van der Kulk (1891-1971), schrijvend onder de naam

Willem van Iependaal, heeft Broekhuijs als (William) 'Sjeek' doen voortleven in zijn romans *Polletje Piekhaar* (1935) en *Lord Zeepsop* (1937). Sjeek duikt voor het eerst op in het zesde hoofdstuk van *Polletje Piekhaar*. Daar wordt uitgelegd hoe Sjeek aan zijn bijnaam komt. 'Ze noeme 'm Sjeekspier, omdat-ie op de hogeschool student is geweest en altijd maar loopt te pattere over Sjeekpier, Vondel, Sjieler, Heine, Ipse en nog een sprotje van die versiesbakers'.³⁶⁾ Sjeek had een feestje te vieren omdat hij, samen met zijn advocaat Dogges van Pimpelvoort, erin was geslaagd vrijspraak te bewerkstelligen voor 'Lokkie', een oude bekende van de politie.

In de rest van de roman werpt Sjeek zich op als de mentor van Polletje, die zijn leerling beschermt, corrigeert en steeds verder inwijdt in de geheimen van het boevenvak.

In *Lord Zeepsop*, dat zich afspeelt gedurende de Eerste Wereldoorlog, wordt pas goed duidelijk dat met deze 'Sjeek' niemand minder dan Broekhuijs is bedoeld. De hoofdpersonen Polletje Piekhaar (Daan Schrammer) en Balletje zijn in dienst getreden van de firma Broekhorst & Co (d.w.z. de firma van Sjeek). Door allerlei vuile zaakjes op te knappen, verdienen ze een goed belegde boterham, maar de samenwerking loopt stuk als blijkt dat Polletje zich niet voor ieder karretje van Broekhorst laat spannen. Hij heeft er duidelijk moeite mee dat hij de fraudeur Okkeleen als handlanger van Broekhorst heeft laten arresteren voor een moord die hij niet heeft gepleegd (te meer omdat hij verliefd is op de dochter van Okkeleen).

Piekhaars maatje Balletje heeft zijn reserves ten aanzien van Broekhorst een keer duidelijk onder woorden gebracht: 'Broekhorst wil slagen. 't Kan 'm niet verdomme hoe! Hij gaat over lijken; en wij maggen een happie meeprikken van de voorspoed...'.³⁷⁾

Het komt tot een breuk tussen Polletje en Broekhorst als Sjeek start met het blad *De Volle Maat*. Dit blad heeft Broekhorst opgericht 'om te boksen tegen de schrikbarende verwording op alle gebied. Vrijdag zal het eerste nummer verschijnen en, volgens Sjeek, een huivering wekken onder hoog en laag. Vooral de zwendelaars - waar de eerlijke handel zo van te lijden heeft - zullen afstraffer op afstraffer krijgen van Broekhorst & Co. Moet je nog peultjes?! Ook de Justitie kan op onze steun en belangstelling rekenen, want, zegt Sjeek, er is een zee van onrecht op de wereld en 't wordt zo zoetjes aan tijd om daar ook wat aan te verdienen.'

Piekhaar weigert echter de begrafenis van zijn oude vriend Snoekie commercieel te exploiteren en past er ook voor zijn natuurlijke vader, mr. Stuimel, in *De Volle Maat* aan de kaak te stellen. Dat vindt Polletje moreel niet in de haak (te meer omdat zijn moeder ook nooit geld van zijn vader heeft aangenomen) en hij keert Broekhorst voorgoed de rug toe.

Het is duidelijk dat met *De Volle Maat* gezinspeeld wordt op *De Handelsprotector*. De OW'ers, de zaak Posthuma, de chantage van zakenlieden, de strijd tegen de rechterlijke macht, de postduiven: alles komt ter sprake. Ook het embleem van vrouwe Justitia op de voorpagina van de *Handelsprotector* wordt genoemd met de verwijzing naar *Spreuken* 11:1 ('Een bedriegelijke weegschaal is den Heere een gruwel').³⁸⁾

Willem van der Kulk heeft weinig moeite gedaan om het verband met Broekhuijs te verbergen. De naam Broekhorst³⁹⁾ is weinig verhullend en uit het naamsdeel '-horst' blijkt Van der Kulk's visie op Broekhuijs: Broekhuijs is een roofvogel. De advocaat Dogges van Pimpelvoort is natuurlijk weer een karikatuur (hondentrouw en drankzucht) van jhr. mr. Pompe van Meerdervoort, die ook in het toneelstuk *Pomarius* al een weinig flatteuze rol toebedeeld heeft gekregen.

Broekhuijs was niet zo gewetenloos als Van der Kulk hem heeft afgeschilderd. Uit verklaringen en uit de geschriften die van hem zijn overgeleverd, blijkt weliswaar dat hij zich keihard kon opstellen en sterk onderhevig was aan stemmingen maar ook dat hij bepaalde morele principes huldigde.⁴⁰⁾ Het oordeel van Van der Kulk over Broekhuijs is zonder meer negatief maar bij *Polletje Piekhaar* en *Lord Zeepsop* moeten we er ook rekening mee houden dat de verhoudingen erg zwart-wit getekend zijn.

Broekhuijs op de achtergrond (over 'Karakter' van F. Bordewijk)

Reinold Vugs heeft in zijn biografie van Bordewijk gezinspeeld op een mogelijke relatie tussen Broekhuijs en Dreverhaven⁴¹⁾ maar heeft die suggestie niet verder uitgewerkt. Het aantonen van een eventuele relatie tussen Broekhuijs en personages uit *Karakter* is bijzonder lastig, omdat Bordewijk een moderne roman wilde schrijven en zich afzette tegen de tot dan toe gebruikelijke mimetische romans.

De in *Karakter* optredende figuren hebben wel enige overeen-

61. Het pand aan de Lange Baanstraat/Bredestraat waar Bordewijk het hoofdkwartier van Dreverhaven had gesitueerd. Foto GAR.

komsten met alledaagse personen maar zijn niet bepaald naar het leven getekend: 'Personages zijn voor hem niet analoog aan individuen in de werkelijkheid maar eerder typen of personificaties die zichtbaarheid verlenen aan de thematiek.'⁴²⁾ Het is in dit licht niet verwonderlijk dat Smulders de deurwaarder Dreverhaven een abstractie heeft genoemd: 'de belichaming van het macht-aspect der rechtsstaat'.⁴³⁾

Daar komt bij dat Bordewijk graag situaties veranderde. Dat is te demonstreren aan de hand van zijn weergave van rellen in Rotterdam. Over het algemeen worden de rellen in *Karakter* in verband gebracht met de ongeregelde heden rond de executie op 23 augustus 1927 van Nicola Sacco (1891-1927) en Bartolomeo Vanzetti (1888-1927), want Bordewijk schrijft: 'Een deel der bevolking liet zich onverklaarbaar aanblazen door een communistische wind, nog wel om een politieke gebeurtenis in het buitenland.'⁴⁴⁾ De Rotterdamse Sacco-en-Vanzetti-rellen vonden echter niet in de Rubroekstraat plaats maar voornamelijk in het Goudsesingelkwartier.⁴⁵⁾ Bordewijks beschrijving van het militair geweld in Crooswijk en de ontruiming in de Rubroekstraat is geen weergave van de Sacco-en-Vanzetti-rellen maar van het steunoproer in juli 1934 (de Rotterdamse variant van het Jordaanoproer). Deze twee uitbarstingen van protest en geweld die met een tussenperiode van zeven jaar hebben plaatsgevonden, blijken in *Karakter* te zijn samengevoegd tot één gebeurtenis.

Een ander voorbeeld geeft Bordewijk zelf in *Geachte confrère*. In *Karakter* springt de deurwaarder Dreverhaven in het water ten einde beslag te leggen op een wegvarende boot. Deze passage is gebaseerd op een historische gebeurtenis. In werkelijkheid was het echter de advocaat die een nat pak haalde en de deurwaarder die droog bleef.⁴⁶⁾

Broekhuijs is naar mijn idee wel enigszins herkenbaar in *Karakter* maar niet zo duidelijk als in de hiervoor besproken werken. Personen, eigenschappen en situaties zijn veranderd, samengevoegd en gesplitst naarmate de romanwerkelijkheid dat vereiste. Hoewel het niet eenvoudig is, wil ik toch proberen om de relatie tussen *Karakter* en Broekhuijs duidelijk te maken.

De zaakwaarnemer Broekhuijs was zeer bekend in Rotterdam. Hij liet zijn activiteiten vergezeld gaan met veel publiciteit (advertenties, brochures en het tijdschrift *Handelsprotector*) en vanwege zijn handige optreden in de rechtszaal kon hij rekenen op een grote

publieke belangstelling.⁴⁷⁾ In het Rotterdam van de jaren '10 en '20 ging er niemand uit het rechtswereldje zo over de tong als Broekhuijs. H. Smit memoreert in de *Handelsprotector* de bekendheid van Broekhuijs: 'Aan den overmoedigen practizijn Broekhuijs zou het, geloof ik, niet overkomen zijn, dat in ons land iemand blijk zou geven nimmer dezen naam vernomen te hebben. Iedereen heeft wel eens van deze Uilenspiegel op juridisch gebied gehoord'.⁴⁸⁾

In *Karakter* wordt ook de bekendheid van Dreverhaven beklemtoond door een dame in het advocatenkantoor van Stroomkoning (mevrouw Starels) die ziet dat Katadreuffe onmiddellijk door Dreverhaven geboeid raakt maar hem niet (her)kent: 'Gunst weet u dat niet? Dat is Dreverhaven, de deurwaarder Dreverhaven. Kent u hem niet? Half Rotterdam kent hem'.⁴⁹⁾

Broekhuijs had advocaten in dienst van twijfelachtig allooi. 'Iedere balie van een zekere grootte kent zijn min of meer zwarte schapen. Rotterdam was daar natuurlijk ook niet vrij van, doch enig in die zin dat Broekhuis maar liefst drie Rotterdamse advocaten als medewerkers telde - een feit dat tegenwoordig zou hebben geleid tot onmiddellijk schrappen van het tableau, [...].⁵⁰⁾ Ook de advocaat van Dreverhaven, mr. Schuwagt, heeft een slechte naam. De Gankelaar heeft geen goed woord voor hem over: 'Met Schuwagt is nooit goed garen te spinnen, die smeerlap had al lang van het tableau geschrapt moeten zijn, maar hij is ze te glad. Zeker eens in de maand moet hij bij de deken komen, maar hij is de hele raad van toezicht te glad. Enfin, het vuilste van het vuile'.⁵¹⁾

In het toneelstuk *Pomarius* bedient de titelheld zich maar van één rechtskundige: jhr. mr. Van Neerenheul. Deze jurist moet zich voortdurend beledigingen laten welgevalen door Pomarius. Als verklaring voor zijn onbeschofte gedrag zegt deze: 'Voor 4000 pop's jaars mag ik toch wel eens het genoeg smaken je zoo nu en dan eens uit te schelden... je moet je geld immers opbrengen...'⁵²⁾ Evenals Pomarius toont Dreverhaven voor zijn advocaat geen enkel respect: 'Schuwagt was de miserabelste van heel de Rotterdamse balie, het zei nog weinig, want de balie stond in aanzien, maar hij kwam vèr achter, hij was aan alle kanten uitgespogen. Dreverhaven, die hem gebruiken kon, gebruiken moest, ontzag zich niet hem te behandelen als een stuk vuil. Hij balkte zijn antwoord door de hoorn, smeed het toestel neer [...].'⁵³⁾

In juli 1920 startte Broekhuijs met groots opgezette, maar minder bonafide loterijen. Hij was de man achter de schermen van de

Rotterdamsche Handels- en Landbouwbank CV, die deze zogenaamde premieleningen organiseerde, maar formeel had hij met deze bank geen bemoeienis. Dreverhaven ontwikkelde eveneens (minder frisse) financiële activiteiten. Ook hij deed alsof hij niets met zijn bank te maken had. '...hij ontkende met rustige onbeschaamdheid dat hij met de bank iets uitstaande had, en alleen de geraffineerde opzet dier zaak voorkwam tot heden dat men hem iets kon bewijzen.'⁵⁴)

Bordewijk heeft één keer een juridisch conflict met Broekhuijs gehad. Hij was toen nog jong en hij ging in zijn jeugdige ijver zijn bevoegdheden te buiten, wat hem op een berisping van de rechtbank kwam te staan. Uiteindelijk is de zaak geschikt.⁵⁵) Ook Kata dreuffe en Dreverhaven staan (voor de kantonrechter) één keer tegenover elkaar en dit treffen eindigt eveneens met een schikking. Dreverhaven vervult in deze passage de rol van pleiter en niet die van deurwaarder en moet daarom zijn lint en penning wegbergen. Dit fragment is opmerkelijk omdat daaruit naar voren komt dat hij vaker als zaakwaarnemer optrad. Het verslag van Dreverhavens pleidooi wordt namelijk afgerond met de opmerking: '... zijn betoog sloot, men hoorde in hem een pleiter met een routine van tientallen jaren.'⁵⁶)

De invloed van Broekhuijs is niet beperkt tot het personage Dreverhaven.⁵⁷) Broekhuijs stond aan het hoofd van een rechtskundig adviesbureau en gold als royaal voor zijn werknemers: 'Wanneer het hem goedging, konden zijne medewerkers verzekerd zijn dat hun ook een zeer belangrijk deel van zijnen financiële voorspoed te beurt viel'.⁵⁸) In *Karakter is Stroomkoning*, de eigenaar van een advocatenkantoor, ook royaal ten opzichte van zijn personeel.

Broekhuijs pronkte graag met advocaten die een adellijke naam van hun vaders hadden geërfd.⁵⁹) *Stroomkoning* heeft De Gankelaar voornamelijk vanwege zijn adellijke titel in dienst genomen. 'De Gankelaar was voor hem minder een kracht geweest dan wel een uithangbord, en nog niet in de mate waarin hij zich dit had voorgesteld, omdat deze jonkheer als advocaat zijn adelspredikaat niet droeg.'⁶⁰)

Niet alleen *Pomarius*, ook *Karakter* blijkt punten van overeenkomst te vertonen met de *Herinneringen* van Broekhuijs. Behalve van 'De Roodrokjes' zijn de hoofdmotieven van alle verhalen uit de *Herinneringen* terug te vinden in *Karakter*.

1. 'Greta' (een dienstbode krijgt een onecht kind).
De dienstboden Greta en Joba krijgen een onecht kind, beiden weigeren te trouwen omdat ze van mening zijn dat ze zich door hun misstap hebben gediskwalificeerd voor een huwelijk en beiden lijden aan de ziekte tbc.⁶¹⁾

2. 'Misbruik van vertrouwen' (een kassier steelt van zijn patroon, wordt ontslagen maar weet aan rechtsvervolging te ontkomen).

In *Karakter* is het chef de bureau Rentenstein die corrupt blijkt te zijn. Onder invloed van Dreverhaven is hij gaan speculeren en kwam hij in geldnood. Hij kon tenslotte de verleiding niet weerstaan geld uit de kas te verduisteren. Evenals Van der Pot raakt hij zijn baan kwijt maar beiden ontsnappen aan rechtsvervolging. Van der Pot dankzij het handige optreden van Broekhuijs; Rentenstein dankzij de bemiddeling van zijn echtgenote, die zich beriep op de goedhartigheid (en de angst voor gezichtsverlies) van Stroomkoning.⁶²⁾

3. 'Mr. B. ... en ik' (dansavond, speculatie en OW'ers).
Overeenkomstige motieven zijn de dansavond, het gegeven dat er meerdere schulden nodig zijn voor de aanvraag van een faillissement en de vraag in hoeverre de kosten die het gevolg zijn van een faillissement ten laste van de gefailleerde komen.

4. 'Mevrouw Van Heukelom en haar kindje' (misbruik maken van bevoegdheden om geld te incasseren).

De arrestatie van een schuldenaar door iemand die daartoe niet bevoegd is),⁶³ vinden we ook terug in *Karakter*. 'Meer en meer begon hij [=Dreverhaven, GvV] zijn positie te misbruiken, meer en meer schiep hij daarin een genoegen. Hij had de laatste tijd een heel simpele methode om een vordering te incasseren. Hij kwam bij de debiteur aan huis, hij zette zich gemoedelijk in diens beste stoel, hij zei dat hij niet slechts een dagvaarding kwam uitbrengen, maar dat hij ook in zijn zak een bevel had om de debiteur in hechtenis te nemen als hij niet betaalde, een bevel door de hele rechtbank getekend.'⁶⁴⁾

5. 't Wief van d'n dokter' (een student leent bij een malafide handelaar, tegen woekerrente, geld om zijn studie te kunnen bekostigen).

In *Karakter* is het de deurwaarder Dreverhaven die als de eigenaar van de Maatschappij voor Volkscrediet optreedt als woekeraar. Katadreuffe zou zijn tweede faillissement kunnen voorkomen als hij bereid was een nieuwe schuldbekentenis te tekenen. 'Ik

[=Dreverhaven, GvV] stel je schuld met de rente en de kosten op vijfhonderd gulden, dat komt ongeveer uit met de werkelijkheid. Maar let nu goed op. Je hebt me een afzetter genoemd. Ik zal het zijn. Je krijgt geen cent van me, maar je tekent een schuldbekentenis van achthonderd gulden, de rente is twaalf procent, hoor je?, twaalf procent, en je lost me af met vierhonderd gulden per jaar...⁶⁵⁾

6. 'De roodrokjes' (het gebruik van dode wandluizen om de waarde van huizen naar beneden te krijgen).

Wandluizen komen niet voor in *Karakter*.

7. 'Sic transit gloria mundi' (een uitsmijter als medewerker).

Dreverhaven heeft in *Karakter* twee medewerkers die hem bij ontroofingen assisteren. De ene, Kolengrijper, moet het voornamelijk hebben van zijn angstaanjagend uiterlijk. De andere, Hamerslag genaamd, is de man met de spierballen: 'Het sjouwen bleef bewaard voor de taaie Hamerslag.'⁶⁶⁾ Het echte uitsmijterswerk bewaarde Dreverhaven voor zichzelf. 'Als er verzet kwam [...] trad Dreverhaven in actie. Hij was zo zwaar en sterk, hij pakte hen bij hun kraag en duwde hen met een paar stappen het huis uit.'⁶⁷⁾

8. 'Berner Oberland indrukken' (Broekhuijs bezint zich in de bergen op wat zijn leven heeft opgeleverd).

Dreverhaven gaat niet naar de bergen maar hij bezint zich tweemaal in zijn kantoorruimte op wat hij in zijn leven heeft bereikt. Zo'n bespiegeling vindt bijvoorbeeld plaats na een (afgewezen) huwelijksaanzoek aan Joba Katadreuffe en daarbij vallen ook woorden als 'berg' en 'panorama'. 'Wanneer hij de rekening van zijn werken opmaakte zag hij zo weinig gebleven profijt. Hij had het geld bijeengeschraapt en weer versmeten. Hij bezat de ziel van een vrek, maar hij leed aan aanvallen van verkwisting, het ziektebeeld der onbevredigdheid. Als hij dacht aan wat hij had kunnen wezen, kunnen bezitten vooral, dan bloedde zijn hart, het barstte open in zijn borst, het bloedde leeg. Want hij bezat de ziel van een vrek, hij wilde vanaf de berg van zijn jaren het panorama zien van zijn rijkdom, dat beloofde land van de vrek.'⁶⁸⁾

9. 'Naschrift' (wat maakt dat iemand karakter heeft).

In *Karakter* komen allerlei 'karakters' (Karakters is de oorspronkelijke titel van de roman) voor: Katadreuffe, die had zich voorgenomen advocaat te worden. Niets of niemand zou hem daarvan afhouden. Klachten van nerveuze aard, wederzijdse liefde, vriendschappen, faillissementen worden overwonnen of ondergeschikt gemaakt om dat ene doel te bereiken. Zijn moeder is uit hetzelfde

hout gesneden. De geboorte van een zoon, huwelijksaanzoeken, problemen met haar gezondheid, financiële zorgen, houden Joba niet af van de lijn die zij voor zichzelf heeft uitgestippeld. Dreverhaven is ook een karakter maar veel minder rechtlijnig. Hij is het meest complexe personage, dat door Bordewijk als de hoofdperson van de roman werd beschouwd.⁶⁹⁾

De motieven zijn vrij algemeen, de overeenkomsten niet altijd bijzonder opvallend maar wel frappant is de hoeveelheid thema's die de beide werken gemeenschappelijk hebben. Daar komt bij dat tal van opmerkelijke gemeenschappelijke details tussen de *Herinneringen* en *Karakter* (en ander werk van Bordewijk) zijn aan te wijzen.

In het verhaal 'Greta' rijdt Broekhuijs op zijn fiets terug van het platteland naar Rotterdam: 'Daar vóór mij in de verte gloorde als in een vurigen oven ... Rotterdam, **rossig brandend** met den gloed van **hartstochten en ondeugden**'.⁷⁰⁾ In *Knorrende beesten* komen vrijwel identieke woorden voor: 'Ze reden naar de stad die **ros brandde** aan de kim'.⁷¹⁾ Vergelijk verder 'Sodom' uit *De Wingerd-rank*: 'Daartussen ging de wagen door brokken donker. Dan zag men in de verte het stadslicht van **Sodom, vaalrood** ricochetterend tegen het zwerk'.⁷²⁾ en 'Eva Colonna de Hospitaele' uit *Studiën in volksstructuur*: 'De bleke Eva [...] kwam toe op de stad, in hoofdzaak getrokken door haar indrukwekkende verschijning aan de horizon bij dampende nachten, de standvastige en beweeglijke koepel van **rossig poollicht** waaronder zij lag gestolpt en verborgen'.⁷³⁾ [Vet GvV]

Als hij zich in Amerika heeft gevestigd, verkeert Van der Pot ('Misbruik van vertrouwen') in dubio of hij na zijn misstap (diefstal uit de kas van zijn patroon) wel zou mogen trouwen. Zijn aanstaande echtgenote 'begreep niet dat hij haar zóó kon liefhebben, en zóó afstand van haar kon doen, niet anders, niet minder. Hij kende **geen middenweg**: hij moest zich **òf geheel** aan zijn nieuwe liefde geven, **of .....ontzeggen**'.⁷⁴⁾ Dreverhaven gebruikt woorden van gelijke strekking nadat Joba voor de laatste maal zijn huwelijksaanzoek had afgewezen: '**Alles of niets** zei hij. Het was de slotsom van zijn overdenking. Want hij had zijn zoon kunnen erkennen, maar hij had het niet gewild, omdat 'zij' hem niet had willen huwen. **Geen middenweg, alles of niets**'.⁷⁵⁾ [Vet, GvV]

Op de vraag van Broekhuijs aan 't Wief van d'n dokter' hoe de schuld van de student eigenlijk is ontstaan, steekt de verloofde van

de student van wal met een stoïsch betoog over de vraag hoe iemand zich het beste kan wapenen tegen tegenslag. 'Verreweg de meeste jongelui zoeken een wapen tegen het leed in wat men noemt *verstrooiing*, terwijl het integendeel te vinden is in het tegenovergestelde, de *concentratie*.'⁷⁶) In *Karakter* worden de noties 'concentratie' en 'verstrooiing' belichaamd door Jacob Katadreuffe en Jan Maan: Katadreuffe die zich zo op zijn werk en zijn studie concentreert dat zijn verdere leven er nagenoeg bij inschiet; Jan Maan die de verstrooiing in persoon is. Het is Jan Maan die steeds voor de ontspanning van Katadreuffe zorgt. 'Het lukte hem een paar maal zijn vriend van zijn werk te lokken.'⁷⁷) 'Jan Maan troonde hem weer mee naar het rode Caledonia...'⁷⁸) Als Katadreuffe iets van zijn kennis probeert over te dragen op zijn vriend, blijkt deze zich niet te kunnen concentreren. 'Katadreuffe wees naar de maan, planeten en sterrebeelden. De vriend keek plichtsgetrouw mee omhoog en dacht onderwijl aan de Partij of aan zijn meisje waarmee hij wel weer ruzie zou kunnen krijgen...'⁷⁹)

Vooraf opvallend is een passage uit het Nawoord, die de inhoud van de roman *Karakter* in een notendop lijkt weer te geven. 'Elk mensch ontvangt van de natuur een gegeven **karakter**, dat de toon en kleur aangeeft van zijn handelingen; en dat als het ware de innerlijke drijfkracht vormt, die hem doet werken en streven. Hoe sterker die innerlijke drijfkracht is, - met andere woorden hoe vaster en gaver het **karakter** is, - des te zuiverder zal de mensch zijn gedrag daarnaar regelen, zonder invloeden van buiten te ondergaan.'⁸⁰) [Vet, GvV]

Er zijn nu zoveel overeenkomsten geconstateerd, dat de kans dat *Karakter* onafhankelijk van de *Herinneringen* tot stand is gekomen niet groot is. Bordewijk heeft zeer waarschijnlijk van de verhalen van Broekhuijs gebruikgemaakt toen hij de novelle *Dreverhaven en Katadreuffe* omwerkte tot de roman *Karakter*. Dit is van belang omdat Bordewijk vrijwel nooit zijn bronnen heeft prijsgegeven. Een uitzondering vormt de roman *Rood paleis* waarin een bordeel centraal staat. Om begrijpelijke redenen heeft Bordewijk aan het eind van deze roman wel aangegeven hoe hij aan zijn stof kwam.⁸¹)

In *Karakter* wordt niet zoals bijvoorbeeld in *Pomarius* een beeld van Broekhuijs opgeroepen. Dat was gezien Bordewijks anti-mimetische literatuuropvattingen ook niet te verwachten.⁸²) De

roman is een universum op zich, de personages zijn sterk verbonden met de thematiek en de relatie met Broekhuijs is gecamoufleerd. Wel kan geconcludeerd worden dat de persoon Broekhuijs van belang is geweest voor het ontstaan van de roman *Karakter* en dat zijn invloed zich verder uitstrekt dan alleen het personage Dreverhaven.

LITERATUUR

- Anten, H.:** *Het bekoorlijke vernis van de rede; over poetica en proza van F. Bordewijk* (Groningen 1996).
- Bekende Rotterdammers; biografisch maandschrift* (Rotterdam 1927).
- Bordewijk, F.:** *Knorrende beesten*. In: *Verzameld werk; Dl. 1* ('s-Gravenhage 1982) 45-73.
- Bordewijk, F.:** *Rood paleis; Ondergang van een eeuw*. In: *Verzameld werk; Dl. 1* ('s-Gravenhage 1982) 157-337.
- Bordewijk, F.:** *Karakter; Roman van zoon en vader*. In: *Verzameld werk; Dl. 1* ('s-Gravenhage 1982) 339-634.
- Bordewijk, F.:** *De Wingerdrank*. In: *Verzameld Werk; Dl. 6* ('s-Gravenhage 1984) 538-700.
- Bordewijk, F.:** *Studiën in volksstructuur*. In: *Verzameld werk; Dl. 8* ('s-Gravenhage 1985) 263-432.
- Bordewijk, F.:** *Dreverhaven en Katadreuffe*. In: *Verzameld werk; Dl. 9* ('s-Gravenhage 1986) 664-719.
- Bordewijk, F.:** *Geachte confrère; Splendeurs en misères van het beroep van advocaat*. In: *Verzameld werk; Dl. 11* ('s-Gravenhage 1988) 117-290.
- Bordewijk, F.:** 'Rotterdam cursorisch'. In: *Verzameld werk; Dl. 11* ('s-Gravenhage 1988) 614-625. Ook in: *Rotterdams perspectief 1963* (Rotterdam / 's-Gravenhage 1963) 32-41.
- Broekhuijs, W.:** *Terug uit de bak* (Rotterdam 1918).
- Broekhuijs, W.:** *Herinneringen van Willem Broekhuijs junior; 2e dr.* (Rotterdam z.j. [ca. 1923]).
- Dagblad van Rotterdam* (Rotterdam [1896?]-1945).
- Deysel, L. van:** *Het leven van Frank Rozelaar*. Naar het handschrift uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G.M. Prick ('s-Gravenhage 1982). Nijhoffs Nederlandse Klassieken.
- Docter, C.:** 'Broekhuijs, de Man van de Dag', 'Het Bajes-diner van Broekhuijs', 'Broekhuijs, een Rotterdamse Heer Olivier', 'De Sneeuwbal spat uit elkaar', 'De vijanden van Broekhuijs'. In: *Rotterdams Nieuwsblad*, 10-15 oktober 1983.
- Iependaal, W. van:** *Polletje Piekhaar* (Rotterdam 1988) (uitgegeven ter gelegenheid van de opvoering van de opera Pol).
- Iependaal, W. van:** *Lord Zeepsop* (Bussum, z.j.).

- Feringa, M.M.S., en H.A. Voet: *De stadsdriehoek van Rotterdam*; Dl 5; Tussen Goudsesingel, Achterklooster, Kipstraat en Gedempte Binnenrotte (Capelle aan den IJssel/Rotterdam 1995).
- Haas, A. de: *'t Was anders; leven en levenskring van 'De heer W.H. Speenhoff, dichter-zanger' (1869-1945)* (Rotterdam 1971).
- Handelsprotector*; *Orgaan voor Handels- en Rechtsbelangen*, red. W. Broekhuijs (Rotterdam [1903?-1917]).
- Hendriks, H.G.M.: *Rellen en huurstakingen in Rotterdam tijdens de jaren dertig* ([Rotterdam] 1977).
- Herinneringen aan Broekhuijs*; met een voorwoord van mevrouw Broekhuijs-Visser (Rotterdam 1926).
- Insider: *De obligatie-zwendel*. 2e dr. (Amsterdam 1924).
- Jong, H. de: 'De Sacco- en Vanzetti-relletjes te Rotterdam; Augustus 1927'. In: *Opstellen verband houdende met de geschiedenis van de Rotterdamsche politie; bundel IV*. (Rotterdam 1939-1940).
- Nederland's Adelsboek* ('s-Gravenhage 1903 - ...).
- Nederland's Patriciaat*; *Genealogieën van bekende geslachten* ('s-Gravenhage 1910 - ...).
- Nieuwe Rotterdamsche Courant* (Rotterdam 1844-1970). [Afk.: NRC]
- Poel, J.G.M. van der: 'Folkert Evert Posthuma'. In: *Biografisch Woordenboek van Nederland*; dl. 3.; onder eindred. van J. Charité ('s-Gravenhage 1989) 466-468.
- Rossem, C.P. van: *Pomarius; Een blijspel in drie bedrijven* (Rotterdam 1916).
- Rotterdams(ch) Nieuwsblad* (Rotterdam 1878-1991). [Afk.: RN]
- Schrevel, M.: 'Willem van der Kulk'. In: *Biografisch Woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland*; dl. 5 (Amsterdam 1992) 161-165.
- Smit, H.*: 'Broekhuijs als journalist en practizijn'. In: *Handelsprotector, orgaan voor handels- en rechtsbelangen*, mei 1917.
- Smit, H.*: 'De brutaliteit van Broekhuijs'. In: *Handelsprotector, orgaan voor handels- en rechtsbelangen*, juni 1917.
- Smulders, W.: 'Het slijk der aarde; over F. Bordewijks Karakter'. In: E. van Alphen en M. Meijer (red.): *De canon onder vuur; Nederlandse Literatuur tegendraads gelezen* (Amsterdam 1991) 160-179, 238-239.
- Schneider, M. i.s.m. J. Hemels: *De Nederlandse krant 1618-1978; van 'nieuwstydinghe' tot dagblad*. 4e dr. (Baarn [1979]).
- Staal, K.R. van: *Van muzikant tot reclameman* (Haarlem [1948]).
- Vugs, R.: *F. Bordewijk; een biografie* (Baarn 1995).
- Weekblad gewijd aan de belangen van Rotterdam* (Rotterdam 1914-1932).
- 'Willem Broekhuijs de koopman van Rotterdam' en 'Broekhuijs en het Gouden Kalf'. In: *Hier Rotterdam*, 20 maart en 3 april 1953.
- Winkel, H.: *De Ware Jacob; spotblad uit het begin van de twintigste eeuw* (Zutphen 1986).

* Broekhuijs spreekt in *Terug uit de Bak* van H. Schmitt.

NOTEN

1) Ter herinnering aan mijn collega Rob Feringa, die in 1996 is overleden. Wij waren van plan samen een artikel over Broekhuijs te schrijven.

2) Willem Hendrik Broekhuijs werd op 17 juni 1883 in Deventer geboren. Het gezin Broekhuijs trok naar Zaandam waar de vader van Willem een rechtskundige praktijk had. *Handelsprotector*, 25 november 1916.

Broekhuijs huwde op 27 juli 1905 met Hermina Jerina Kuilart (geboren op 16 juli 1881 te Kampen). Dit huwelijk is op 13 januari 1910 ontbonden. Kort daarop, op 23 februari 1910, huwde hij met Maria Hendrika Visser (geboren op 10 februari 1883 te Sliedrecht). Dit huwelijk is op 28 november 1923 om zakelijke redenen ontbonden maar mevrouw Broekhuijs-Visser bleef tot aan de dood van Willem aan zijn zijde. Broekhuijs had één zoon uit zijn tweede huwelijk: Willem Hendrik Johan Broekhuijs, die op 26 november 1914 werd geboren.

3) *RN*, 24 november 1916.

4) *RN*, 24 februari 1917.

5) *Verzameld werk*, 11, 150; *RN*, 27 januari 1917.

6) H. Smit geeft in de *Handelsprotector* van mei 1917 een opsomming van artikelen die Broekhuijs in de *Handelsprotector* heeft geschreven. Hoewel veel afleveringen van de *Handelsprotector* verloren zijn gegaan, kunnen titels als 'Juridische schaapskoppen', 'Diogenes in het Gerechtsgebouw' en 'Rasploerten' of 'Priesteressen van Venus in den tempel van Themis', 'Geneer je niet Böhrtlingk' en 'Koksma en das ewig weibliche' wel verklaren dat Broekhuijs niet geliefd was bij de rechterlijke macht.

7) De auteur van het stuk, Cornelis Petrus van Rossem, werd op 21 april 1885 te Rotterdam geboren. Hij werd in 1910 beëdigd tot advocaat en huwde in 1911 met Johanna Eleonora de Monchy. Hij verhuisde naar Huis ter Heide (Utrecht) waar hij op 31 december 1934 overleed. *Nederland's Patriciaat* 75, 216.

8. *RN*, 24 februari 1917.

9) In de *Handelsprotector* van 25 november 1916 schrijft mevrouw Broekhuijs nog: 'Intusschen worden de zaken der cliënten op de gewone wijze door zeer bekwame handen behandeld' en in december 1916 verdedigt Broekhuijs zijn medewerkers nog tegen een negatieve voorstelling van zaken in *Pomarius*. In mei en juni 1917 raadt hij echter cliënten aan niet naar zijn medewerkers te gaan maar naar mr. J.G. Schürmann, mr. Oskam of voor hoger beroep mr. E.G.M. Boulier. Zijn advies wordt afgesloten met de opmerking: 'Het is niet verstandig te gaan naar mensen die niet op eigen beenen kunnen staan'. In de *Handelsprotector* van augustus 1917 wordt in de rubriek 'Uit de practijk' expliciet de drankzucht van de juristen Pompe van Meerdervoort en Eigeman gehegeld.

10) De voorstelling van duiven voor een tralievenster is een toespeling op de passage van de mus voor de vensterruit van Frank Rozelaar uit *Het leven van Frank Rozelaar* door L. van Deyssel. *Terug uit de Bak*, 22; Van

Deyssel, 87.

- 11) *RN*, 2 november 1920.
- 12) *RN*, 5 november 1920.
- 13) *RN*, 6 oktober 1921.
- 14) *RN*, 8, 9, 22 en 23 februari 1922.
- 15) Bijvoorbeeld *NRC*, 8 december 1922.
- 16) *NRC*, 2 juni 1923.
- 17) *Schneider*, 273.
- 18) *Van Staal*, 77-78.
- 19) *Dagblad van Rotterdam*, 8 augustus 1924.
- 20) Het verhaal wordt ontsierd door de anti-semitische wijze waarop de geldschieter wordt weergegeven.
- 21) *Insider*, 5.
- 22) *Handelsprotector*, december 1916 (12A).
- 23) *NRC*, 9 november 1916, 15 december 1916, *RN*, 16 december 1916 en *Weekblad [...] Rotterdam*, 23 december 1916. De recensent van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* schreef: 'Het stuk, dat vertoond werd, van een oud stadgenoot, mr. C.P. van Rossem, waarin een óók-stadgenoot in het kleed van faam en spot geïdealiseerd maar vermakelijk, ten tooneele kwam, hield den heelen avond een stemming van vroolijkheid in het zeer talrijke publiek, die tot de feestelijke gezindheid wel zéér bijdroeg.'
- 24) *RN*, 16 december 1916.
- 25) *Pomarius*, 2-3, 4-5, 46-48.
- 26) *Verzameld werk*, 11, 149.
- 27) H. Smit, *Handelsprotector*, mei 1917.
- 28) *Herinneringen aan Broekhuijs*, 19.
- 29) *RN*, 9 augustus 1920.
- 30) *De Haas*, 153.
- 31) *RN*, 27 augustus 1921.
- 32) *RN*, 25 februari 1922.
- 33) *Weekblad Gewijd aan de Belangen van Rotterdam*, 4 maart 1922.
- 34) *Dagblad van Rotterdam*, 8 augustus 1924.
- 35) *Weekblad Gewijd aan de Belangen van Rotterdam*, 13 maart 1926.
- 36) *Polletje Piekhaar*, 80.
- 37) *Lord Zeepsop*, 70.
- 38) *Handelsprotector*, mei 1917; *Terug uit de bak*, 50.
- 39) De naam Broekhorst heeft geleid tot een komische verschrijving. Doelend op *Polletje Piekhaar* en *Lord Zeepsop* noteert Margreet Schrevel: 'Pol, Balletje, Broekhuis en Blommehektonia, de kleurrijke types uit deze romans, werden nationaal een begrip'. Schrevel, 163 [curs. GvV].
- 40) Smit, *Handelsprotector*, mei 1917.
- 41) *Vugs*, 56.
- 42) *Anten*, 30.
- 43) *Smulders*, 161.
- 44) *Verzameld werk*, 1, 478; *Vugs*, 71-72. In *Geachte confrère* heeft

Bordewijk ook expliciet gewezen op de Sacco- en Vanzettirellen. *Verzameld werk*, 11, 246.

45) H. de Jong: 'De Sacco- en Vanzetti-relletjes te Rotterdam; Augustus 1927'.

46) *Verzameld werk*, 11, 157-158.

47) *Verzameld werk*, 11, 150.

48) Smit, *Handelsprotector*, mei 1917.

49) *Verzameld werk*, 1, 368.

50) *Verzameld werk*, 11, 148.

51) *Verzameld werk*, 1, 436.

52) *Pomarius*, 7.

53) *Verzameld werk*, 1, 483, 484. Broekhuijs zelf verwierp de gedachte dat hij iemand als jhr. mr. Van Neerenheul in dienst zou kunnen hebben. '... hoe zoo'n nulliteit zou kunnen medewerken aan het winnen van ongeveer 27000 processen in een jaar, is en blijft ons een raadsel, eveneens hoe iemand als Broekhuijs-Pomarius een zoodanige werkkraft in zijn omgeving zou kunnen dulden.' *Handelsprotector*, dec. 1916. Maar dat neemt niet weg dat er overeenkomst bestaat tussen *Pomarius* en *Karakter* wat betreft het vernederen van juridisch geschoolde medewerkers. Bordewijk had geen hoge dunk van Broekhuijs' advocaten. 'De advocaten in zijn dienst waren vergeleken bij de patroon maar zielige figuren. Hij was als de Magneetberg uit de legende der zeelieden. Hij trok de slecht getimmerde schepen aan, hij rukte er de klinknagels uit los, hij sloeg ze uiteen en deed ze zinken.' *Verzameld werk*, 11, 150. Ook in de *Herinneringen aan Broekhuijs* wordt met weinig respect geschreven over de advocaten die Broekhuijs in dienst had. *Herinneringen aan Broekhuijs*, 6-7.

54) *Verzameld werk*, 1, 580. In de roman *Karakter* wordt niet verklaard waarom Dreverhaven ontkende dat hij met de bank iets uitstaande had en waarom de politie het publiek tegen de bank waarschuwde. Hoe zo'n bank populair kon worden, is al helemaal niet te begrijpen.

55) *Verzameld werk*, 11, 151.

56) *Verzameld werk*, 1, 590.

57) Vugs gaat ervan uit dat het personage Stroomkoning is geïnspireerd door Bordewijks voormalige werkgever mr. J.G. Schürmann (geb. 1878). (Vugs, 343). Wanneer Stroomkoning uitsluitend is gemodelleerd naar Schürmann, dan is niet goed duidelijk waarom Stroomkoning een minder goede reputatie geniet en weinig scrupuleus wordt genoemd (Zie: *Karakter*, *Verzameld werk*, 1, 405, 567) terwijl Schürmann blijkens het maandblad *Bekende Rotterdammers* (p. 55-58) als een capabel en respectabel jurist werd beschouwd.

58) *Herinneringen aan Broekhuijs*, 4.

59) *Herinneringen aan Broekhuijs*, 7; *Pomarius*, 2.

60) *Verzameld werk*, 1, 593.

61) *Herinneringen van Broekhuijs*, 16; *Verzameld werk*, 1, 347.

62) *Verzameld werk*, 1, 511-514.

63) *Herinneringen van Broekhuijs*, 50-51.

64) *Verzameld werk*, 1, 587.

65) *Verzameld werk*, 1, 443.

66) *Verzameld werk*, 1, 430.

67) *Verzameld werk*, 1, 430.

68) *Verzameld werk*, 1, 579; zie ook 1, 482.

69) Bordewijk verklaart in 'Rotterdam Cursorisch': 'Karakter is een erg eenvoudig boek van meestal statische lieden met als uitzondering de hoofdpersoon' (11, 616) en 'Deurwaarder Dreverhaven, dat wil zeggen de hoofdfiguur en in elk geval zo bedoeld, is minder gespecialiseerd Rotterdams, al was het perceel hoek Lange Baanstraat en Bredestraat voor hem geschapen.' *Verzameld werk*, 11, 615; zie ook Anten 1996, 26.

70) *Herinneringen van Broekhuijs*, 34.

71) *Verzameld werk*, 1, 54.

72) *Verzameld werk*, 6, 660.

73) *Verzameld werk*, 8, 355-356.

74) *Herinneringen van Broekhuijs*, 28.

75) *Verzameld werk*, 1, 578-579.

76) *Herinneringen van Broekhuijs*, 56-57.

77) *Verzameld werk*, 1, 419.

78) *Verzameld werk*, 1, 486.

79) *Verzameld werk*, 1, 372.

80) *Herinneringen van Broekhuijs*, 84.

81) *Verzameld werk*, 1, 337.

82) Zie: Anten, 30.

50 JAAR G.PH. VERHAGEN-STICHTING (1950-2000)
EN
80 JAAR VEREENIGDE INDUSTRIEËN ROTTERDAM
(VIR) (1917-1997)

DOOR DRS. M. VAN DER VELDEN

Iets over stichtingen cq fondsen in het algemeen en de Rotterdamse fondsen in het bijzonder

De G.Ph. Verhagen-Stichting, opgericht in 1950 door de Rotterdamse (Kralingse) industrieel Goris Philippus Verhagen, oprichter/eigenaar/commissaris van de Vereenigde Industrieën Rotterdam NV (VIR NV), is één van de particuliere, charitatieve fondsen in Rotterdam die actief zijn met het verlenen van steun op het gebied van welzijn, onderwijs, volksgezondheid, wetenschap, jeugd, cultuur en liefdadigheid in het algemeen.

Het gaat hier om fondsen cq stichtingen die onverplicht steun verlenen aan derden - instellingen of individuele personen - en daarvoor een aanzienlijk deel van de inkomsten op hun vermogen gebruiken.

In Nederland en in dit geval in Rotterdam bestaan verschillende soorten fondsen.¹⁾ Er zijn algemene fondsen - zoals de G.Ph. Verhagen-Stichting - die uit de opbrengst van hun vermogen steun verlenen aan derden. Andere fondsen steunen derden met de opbrengst van eigen fondsenwerving - zoals de Anjerfondsen - of worden door de overheid gesubsidieerd. Weer andere fondsen verlenen steun uit de opbrengst van eigen vermogen aan eigen familieleden of afstammelingen; dit zijn de familiefondsen,²⁾ veelal te herkennen aan eigen familienamen. Mengvormen komen ook voor; zo kan een fonds een familienaam dragen en steun verlenen zowel aan eigen familieleden als aan derden.

Naast de algemene fondsen, opgericht door personen die al dan niet hun naam aan het fonds verleenden, en de familiefondsen komen ook sectorale fondsen voor. Deze fondsen - veelal aan hun naam te herkennen - laten hun revenuen ten goede komen aan specifieke doelen zoals blinden of zieke kinderen (als voorbeeld kan de Rotterdamse Vereniging Blindenbelangen worden genoemd).³⁾

In de fondsenwereld geldt in hoge mate het adagium 'doe wel

62. De familie Verhagen ca. 1891. Van links naar rechts Johannes Rudolf Verhagen (geb. 1888), Goverina Charlotta Verhagen-Eschmeijer (1876-1899), Anna Sophia Verhagen (geb. 1883), Charlotta Maria Verhagen-Hooms, Wilhelmina Dingena Hendrika Verhagen (1874-1923), Philippus Verhagen Sr. (1843-1918), Philippus Verhagen Jr. (1886-1983) en Goris Philippus Verhagen (1878-1961). Foto GAR.

en zie niet om'. Vandaar dat er niet veel over bekend is. De laatste tijd is en wordt echter over enige Rotterdamse fondsen gepubliceerd of wordt hierover - zoals bij de Stichting Bevordering van Volkskracht, de Jurriaanse Stichting, de Stichting Bekker-la Bastide Fonds en het Anjerfonds Rotterdam - jaarlijks iets bekendgemaakt.⁴⁾

Uit de publicaties en uitlatingen kan wat Rotterdam betreft het volgende worden geconcludeerd over de ongeveer 30 charitatieve fondsen die in Rotterdam zijn gevestigd of op Rotterdam betrekking hebben. De Stichting Bevordering van Volkskracht is in Rotterdam met jaarlijkse subsidies van circa f 3,7 miljoen het grootste fonds. Het wordt gevolgd door de Stichting TBI Fonds, de Stichting Rotterdam, het Sint-Laurens Instituut, de Vereenigde Stichtingen van Dooren-Blankenheijm-van Lede, de Rotterdamse Vereniging Blindenbelangen ieder met circa f 3 à 2 miljoen. Daar-

na komen de J.E. Jurriaanse Stichting en het Elise Mathilde Fonds met ieder circa f 1 miljoen.⁵⁾

Als middelgrote fondsen gelden het VSB Fonds Rotterdam, het Anjerfonds Rotterdam, de Erasmus Stichting, de Stichting Rotterdams Kinderrevalidatiefonds 'Adriaan Stichting' en de G.Ph. Verhagen-Stichting die ieder per jaar circa f 500.000,- aan subsidies verlenen, gevolgd door de Stichting voor Ooglijders, het Bekker-la Bastide Fonds en de Stichting Physico Therapeutisch Instituut. Een reeks kleinere, niet minder gewaardeerde fondsen sluiten de rij van de do-gooders in de Rotterdamse gemeenschap (zie bijlage 1).

Vergeleken bij de zeer grote landelijk en internationaal opererende fondsen in Nederland, zoals het VSB-fonds met jaarlijkse bijdragen van circa f 40 miljoen en de Van Leer Foundation met een bijdragen-budget van bijna f 25 miljoen, zinken zij welhaast in het niet.

Toch zijn zij van groot belang omdat zij bijna alle voornamelijk de Rotterdamse gemeenschap steunen en prioriteit verlenen. Dit geldt ook voor de G.Ph. Verhagen-Stichting die in dit artikel onder de loep wordt genomen.

De oprichter G.Ph. Verhagen en zijn familie

De oprichter van de G.Ph. Verhagen-Stichting, Goris Philippus Verhagen, werd op 27 juli 1878 in de Groenenlaan te Rotterdam-Crooswijk geboren en overleed te Rotterdam-Kralingen op 20 juni 1961. Zijn woonhuis aan de Rozenburglaan nr. 31 werd in februari 1962 verkocht.

Goris Philippus, die zijn hele leven ongehuwd is gebleven, was de zoon van Philippus Verhagen, fabrikant/eigenaar van de in 1880 opgerichte firma Ph. Verhagen, een kleine machinale kousenbreierei. Philippus was geboren in Kralingen op 24 april 1843. Voordat hij zijn firma oprichtte, had hij nog een reeks andere beroepen gehad; in 1885 noemde hij zich koopman. Uit twee van zijn drie huwelijken - met resp. Wilhelmina van Gent uit Willemstad, Goverina Charlotta Eschmeijer uit Rotterdam en Neeltje Kooijman uit Goidschalxoord - werden totaal vijf kinderen geboren, waaronder drie jongens. Goris Philippus was een zoon uit zijn huwelijk met Goverina Charlotta Eschmeijer.

Uit het schaarse archiefmateriaal⁶⁾ krijgt men de indruk dat de familieband niet hecht was, hoewel een indrukwekkende familiefoto van de drie zonen uit de periode tussen 1905 en 1910 en de verdeling van de erfenis van Goris Philippus in 1961 anders doen

63. De broers Verhagen, ca. 1910. Staande van links naar rechts Goris Philippus en Johannes Rudolf; zittend Philippus. Foto Strauss.

vermoeden. De foto dateert uit de tijd dat de broers nog in Rotterdam woonden. In 1910 verbleef broer Philippus reeds in Nederlands Oost-Indië; hij bekleedde daar een koopvaardijfunctie (machinist op de grote vaart). Op 2 juli 1910 zond Goris Philippus vanuit Frankfort a/d Main aan zijn broer Philippus een brief, waarin hij hem verzocht bij hem in dienst te treden: 'was het niet dat je het varen als een ideaal baantje verreweg gooide en dat het apenland je niet imponeerde...'. Zijn jongste broer was in die tijd gezagvoerder op een recherche-douane-vaartuig, eveneens in Nederlands Oost-Indië, maar zijn adres was de familie in 1912 onbekend. Uit de brief van 1910 blijkt dat Philippus het voorstel van zijn broer om bij hem in dienst te treden, aanvaardde. Philippus zou tot 1965 aan de Vereenigde Industrieën Rotterdam verbonden blijven, in de periode 1917 tot 1962 als president-directeur. Zijn schoonzoon J.G. Verkroost volgde hem in 1962 op. Goris Philippus was zeer onder de indruk van Duitsland en schreef in 1910: 'Kleine fabrieken zijn enorm geworden in algemeen ga de industrie in Deutschland zeer goed, waarom zouden wij ook niet wat tot stand kunnen brengen?' Tot zijn dood in 1961 heeft hij de daad bij het woord gevoegd en ontwikkelde hij zich tot een belangrijk Rotterdams ondernemer, met zijn broer Philippus als manager aan zijn zijde.

De grootvader van Goris Philippus, Goris genaamd, was scheepmaker; hij werd in 1807 in Kralingen geboren. Het verdere voor­ geslacht woonde in Rotterdam en Kralingen, alwaar beroepen van commandeur op de Rijkswerf en tuinier werden uitgeoefend. Stamvader Louijs Verhagen woonde waarschijnlijk in Rotterdam aan het einde van de 17de eeuw. Van zijn zoon Jan Louijse Verhagen is dit zeker: deze wordt in 1703 in Rotterdam vermeld. Bijzonderheden en beroepen van deze voorvaderen zijn niet bekend.

Korte geschiedenis van de Firma Ph. Verhagen (1880-1902), Firma Ph. Verhagen en Zn (1902-1917), Vereenigde Industrieën Rotterdam NV v/h Ph. Verhagen en Zoon (1917-1973) en Verenigde Industrieën Rotterdam BV v/h Ph. Verhagen en Zoon (1973-1997)

In 1880 stichtte Philippus Verhagen, zoals gezegd, in Rotterdam de firma Ph. Verhagen. Het Adresboek van Rotterdam van 1884 vermeldt: Ph. Verhagen, machinale kousenbreierei, Lange Frankenstraat 12. Het is niet duidelijk of hij dit bedrijf in zijn woonhuis uitoefende.

Vóór 1883 wordt Ph. Verhagen zowel in de Burgerlijke Stand als in het Adresboek van Rotterdam nog vermeld met andere beroepen. In 1885 noemt hij zich koopman; in boedelbeschrijvingen wordt hij kousenfabrikant genoemd.

In 1887 vermeldt het Adresboek: Ph. Verhagen, machinale breierei, Lange Baanstraat 69; in 1891 was het adres Goudsche Straat 65. In 1892 huurde de firma elders een pand en zien wij de vermelding: Ph. Verhagen, fabrikant in tricotgoederen, Crooswijksekade 8, en in 1893: Ph. Verhagen en Co., tricotfabrikanten, Eleonorastraat 21-25. Dit laatste bedrijf was een tijdelijke afsplitsing en wel van een deelgenoot Pieter de Soete en diens medefirmant M.F.H. de Haas.

In 1893 vestigde Verhagen zich aan de Hugo de Grootstraat nr. 117. In datzelfde jaar deed zijn zoon Goris Philippus op 15-jarige leeftijd zijn intrede in het bedrijf.

Nog kwam er geen einde aan het verhuizen. In het Adresboek van 1898 vinden we hem op een ander adres in de Hugo de Grootstraat vermeld: Philippus Verhagen, tricotagefabriek, Hugo de Grootstraat 113, kantoor Hugo de Grootstraat 111.

In 1902 nam Philippus zijn zoon Goris Philippus als deelgenoot in de firma op;⁷⁾ in het Adresboek van 1904 staat dan vermeld: Ph. Verhagen en Zn, Hugo de Grootstraat 111, Firmanten Ph. en G. Verhagen. De firma wordt in 1902 voor het eerst in het telefoonboek vermeld.

In 1905 zette Goris Philippus de zaak voor eigen rekening voort onder de oude naam Firma Ph. Verhagen & Zoon.⁸⁾ Kennelijk als gevolg van de ontwikkeling van de gasverlichting legde men zich nu ook toe op de fabricage van gloeikousen, want in 1908 zien wij de vermelding: Ph. Verhagen en Zn, in gebreide goederen en gloeikousen, Meermanstraat 49.

In 1910 had een vernummering plaats van het adres Hugo de Grootstraat en werd de productie kennelijk geconcentreerd, onder de vermelding Ph. Verhagen en Zn, tricotfabricage en in chemicaliën, Hugo de Grootstraat 131a-133a. Onder de chemicaliën valt thorium-nitriet, waarin de gaskousjes werden gedoopt, evenals collodium. G.Ph. Verhagen had inmiddels een overeenkomst met het Thorium-Syndicat Berlin, de algemene vertegenwoordiging voor Nederland en Indië.

In 1910 kwam, zoals hiervoor reeds is opgemerkt, de broer van Goris Philippus, Philippus Jr, in het bedrijf. Deze bevond zich toen in Nederlands Oost-Indië als machinist op de grote vaart.⁹⁾

Goris Philippus wilde zich bijna geheel aan de tricotafdeling wijden en stelde Philippus andere werkzaamheden in het vooruitzicht alsmede een goede en geregelde leiding, kennelijk van de gloeikousjes/lampenfabriek. In de reeds eerdergenoemde brief schreef Goris Philippus dat hij in Chemnitz een gloeikousjesmachine gekocht had, 'waarop 5 verschillende werkjes kousen gemaakt worden'. Hij woonde in 1916 in de Avenue Concordia nr. 25 (in 1928 tot aan zijn dood in 1961 in de Rozenburglaan nr. 31).

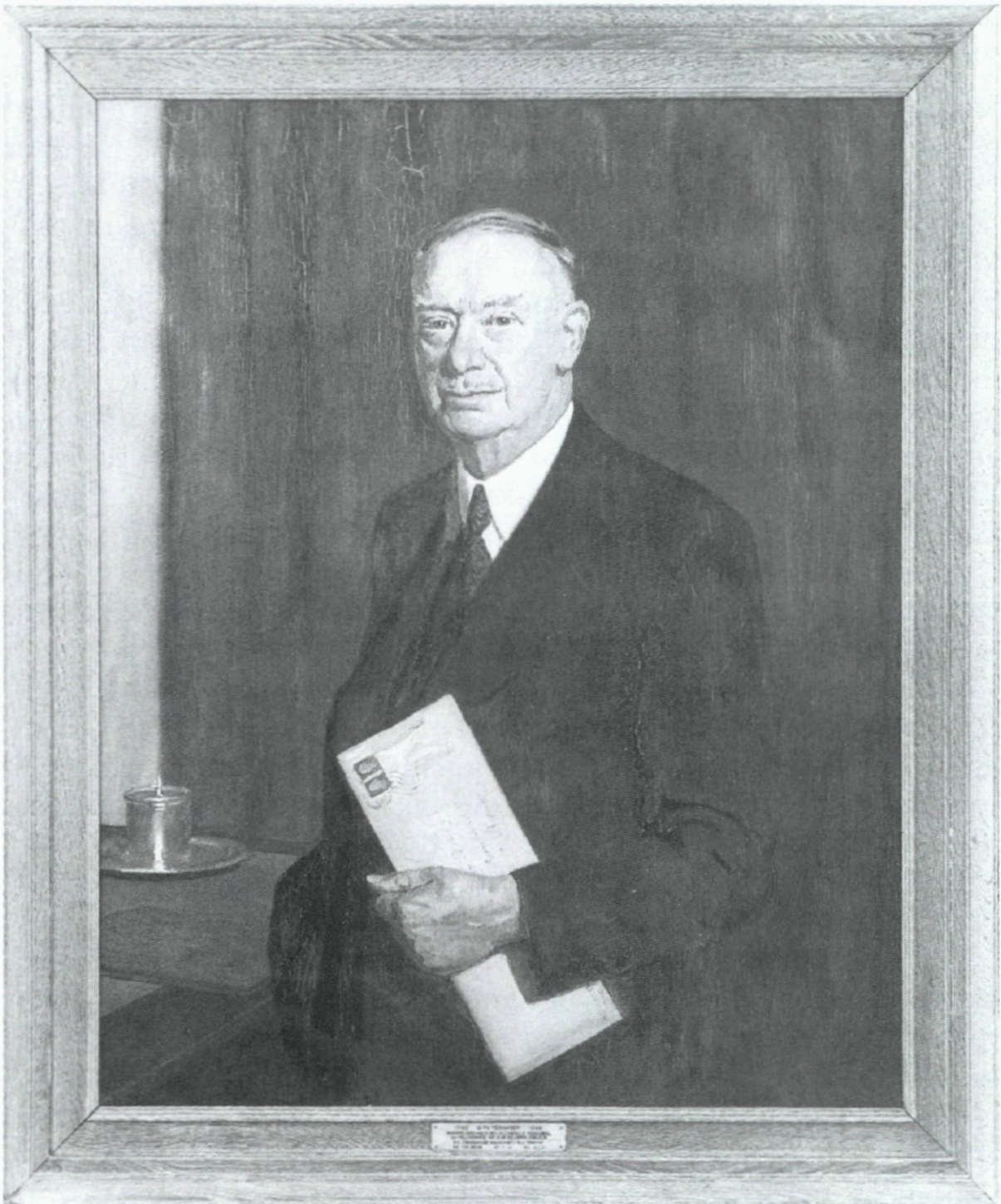
Op 6 maart 1917 werd door G.Ph. Verhagen de Vereenigde Industrieën Rotterdam (VIR) NV v/h Ph. Verhagen en Zoon opgericht. Een jaar hiervoor vestigde het bedrijf zich met veel nieuwe machines aan de Oudedijk nr. 161 (in 1926 door vernummering Oudedijk 149), in een bestaande fabriekshal van Allan & Co. Op deze plaats zou het bedrijf tot 1971 gevestigd blijven. Het bedrijf kwam vanaf de tweede week van september 1944 praktisch stil te liggen. De fabrieken leden in de Tweede Wereldoorlog geen schade; de machines bleven behouden evenals de grondstoffen, zoals staal en wolfram die men had verborgen gehouden (mededeling heer J.G. Verkroost; vdV). In 1950 werd de gloeilampenfabriek getroffen door een zware ontploffing. Drie jaar later, in 1953, vond een grote brand plaats die de fabriek in de as legde. Het fabriekscomplex werd herbouwd (architect M. Lockhorst) en op 9 juni 1958 officieel geopend.

Bij de viering van het 65-jarig bestaan van het bedrijf in 1948 bood het personeel G.Ph. Verhagen een groot schilderij van hemzelf aan, geschilderd door Herman Mees. In 1959 werd Verhagen benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

De twee hoofdproductielijnen bleven tot 1966/1970 bestaan, namelijk textiel en verlichting; deze waren voortgekomen uit de gasgloeilichtkousjes, later metaaldraadlampen en gloeilampen. Op het bedrijfsterrein waren in de vijftiger jaren ook gevestigd de Hollandsche Electrotechnische Industrie (HECI) en de Hollandsche Tungsten Draadfabriek (HTD)¹⁰) als dochters van de VIR NV. De HECI is later door de Nederlandsche Hardmetaalfabrieken (NHF) overgenomen. De gloeilampenafdeling en de HTD werden omstreeks 1966 aan Philips verkocht; de textielfabriek werd omstreeks 1970 geliquideerd. De fabrieks- en kantoorgebouwen werden in 1971 verkocht; thans is er het Koopcentrum Den Toom (Ahold-concern) gevestigd.

Philippus Verhagen Sr. overleed te Rotterdam op 1 april 1918. Goris Philippus Verhagen was (gedelegeerd) commissaris van de

64. Het door Herman Mees geschilderde portret van G.Ph. Verhagen. Dit portret bevindt zich bij mevr. M. Simons-Verkroost te Domburg. Foto Adrie Huibregtse.

VIR NV van 1917 tot zijn dood in 1961, terwijl Philippus Verhagen Jr. van 1917 tot 1962 president-directeur was. Laatstgenoemde werd opgevolgd door zijn schoonzoon J.G. Verkroost.¹¹⁾ Philippus Jr. overleed in 1983, J.G. Verkroost in 1996.

In het testament van G.Ph. Verhagen, opgemaakt op 18 maart 1959 ten overstaan van notaris mr. Teunis Leopold te Rotterdam, werd na ruime voorzieningen aan familie- en liefdadige instellingen tot enige erfgenaam de G.Ph. Verhagen-Stichting te Rotterdam benoemd. Deze stichting was door hem in 1950 opgericht. Bij zijn dood op 20 juni 1961 trad de G.Ph. Verhagen-Stichting in werking. De status van rechtspersoon met een maatschappelijk doel als bedoeld in artikel 24 I lid 4 van de Successiewet 1956 werd door de Inspecteur der Registratie en Successie te Rotterdam op 27 november 1962 verleend. De stichting kwam in het bezit van het aandelenpakket van G.Ph. Verhagen in de VIR NV alsmede van zijn certificaten van aandelen in het NV Administratiekantoor VIR; dit kantoor was in 1950 door hem en de G.Ph. Verhagen-Stichting opgericht.¹²⁾

Na de beëindiging van de bedrijfsactiviteiten¹³⁾ van de VIR NV werd deze in 1973 omgezet in de VIR BV. De nieuwe BV had volgens haar statuten van 27 november 1973 tot doel het beleggen van het vermogen, uitsluitend of nagenoeg uitsluitend in effecten, onroerend goed en hypothecaire schuldvorderingen. De VIR BV kreeg de status van fiscale beleggingsinstelling (fbi) ex artikel 28 van de Wet op de Venootschapsbelasting 1969. Na aankoop door de VIR BV van aandelen VIR BV bij derden, beschikte de G.Ph. Verhagen-Stichting uiteindelijk over alle aandelen bekend in het aandelenregister van de VIR BV.

Per 31 december 1996 werd de Verenigde Industrieën Rotterdam BV v/h Ph. Verhagen en Zoon ontbonden. Het gehele vermogen van de VIR BV werd uitgekeerd aan de G.Ph. Verhagen-Stichting, die zelf door zuinig beleid ook over een apart vermogen beschikte.

Sinds 1 januari 1997 bestaat de band tussen de G.Ph. Verhagen-Stichting en de VIR BV niet meer en is de status van de G.Ph. Verhagen-Stichting veel eenvoudiger geworden. Het gehele vermogen is ondergebracht in de stichting en de revenuen komen rechtstreeks aan de stichting ten goede.

Gezien de band tussen VIR NV, NV Administratiekantoor VIR, VIR BV en de G.Ph. Verhagen-Stichting vertoonde de persoonlijke leiding een grote overeenkomst. Was G.Ph. Verhagen reeds vanaf 1902 aan de juridische voorganger van de VIR NV verbonden, in 1917 werd en was hij gedelegeerd commissaris van de VIR NV, hetgeen hij tot zijn dood in 1961 bleef.

President-commissaris van de VIR NV waren achtereenvolgens mr. H.J.F. Heyman Sr., A. de Koning en mr. H.J.F. Heyman Jr., ter-

wijl president-directeur achtereenvolgens waren Ph. Verhagen Jr. en J.P. Verkroost. H.A. van Bockel was van 1968 tot 1973 enig waarnemend directeur.

Van de VIR BV was o.a. mr. J.C. van Munster van Heuven voorzitter-commissaris en waren mr. H.J.F. Heyman en daarna drs. M. van der Velden directeur (zie voor een gedetailleerd overzicht bijlage 2). Mr. H.J.F. Heyman was totaal 43 jaar bij de VIR betrokken.

In de jaren vijftig had de VIR NV een personeelsbestand van 500 personen, voor een groot gedeelte meisjes die in de tricotage- en gloeilampenfabriek werkten en was er sprake van een bloeiende personeelsvereniging (zie bijlage 3). In 1921 en daarna beschikte de VIR over meerdere arbeiderswoningen in Kralingen. De in 1952 beoogde bouw van personeelswoningen in de nieuwe uitbreiding van Schiebroek ging niet door omdat de gemeente de grond, in bezit van de NV, onteigende.

Concluderend kan gezegd worden dat de Vereenigde Industrieën Rotterdam voor Nederland en in het bijzonder voor Rotterdam een boeiende economische geschiedenis heeft. Voortkomend uit de firma Ph. Verhagen in 1880 als kleine kousenbreierei, dus als textielbedrijf, ging het bedrijf zich naast de directe textielactiviteiten omstreeks 1908 ook toeleggen op de verlichting, door gloei-kousen voor de gasverlichting te fabriceren. Na de ondergang van de gasverlichting en de opkomst van de elektriciteit verzette het bedrijf de bakens. Met de expertise en contacten op verlichtingsgebied legde de VIR zich toe op metaaldraadlampen, gloeilampen en verlichtingsornamenten, terwijl de directe textielactiviteiten, voornamelijk tricotagegoederen, bleven bestaan. Omstreeks 1966 werd besloten de gloeilampenfabriek over te doen aan Philips en omstreeks 1970 sloot de textielfabriek als gevolg van grote concurrentie zijn poorten. De VIR werd in 1973 omgezet in de VIR BV die vanaf die tijd een fiscale beleggingsinstelling was. Ultimo 1996 werd de VIR BV, waarvan de G.Ph. Verhagen-Stichting enige aandeelhouder was, ontbonden en ging het vermogen over naar de G.Ph. Verhagen-Stichting.

De oprichting van de G.Ph. Verhagen-Stichting

Op 17 oktober 1950 werd de oprichtingsakte van de G.Ph. Verhagen-Stichting verleden voor notaris mr. Gerhard Nauta. Oprichter is de heer Goris Philippus Verhagen, industrieel, wonende te Rotterdam. Volgens de statuten uit dat jaar is de stichting gevestigd

te Rotterdam. 'Het doel der stichting is de behartiging van sociale, culturele en andere algemeen maatschappelijke belangen in het Koninkrijk en hetgeen daarvoor bevordelijk kan zijn' (art. 2). Wij citeren de volgende artikelen uit de statuten:

Artikel 3

1. De stichting tracht onder meer haar doel te bereiken door het ondersteunen van verenigingen, organisaties, instellingen en dergelijke, welke een sociaal, cultureel of ander algemeen maatschappelijk doel in het Koninkrijk nastreven, alsmede door steun te verlenen, waar dit uit een sociaal, cultureel of ander algemeen maatschappelijk oogpunt gerechtvaardigd is, alles ter beoordeling van het bestuur.

2. Bij uitzondering is het bestuur ook bevoegd een deel der inkomsten te besteden voor de behartiging van individuele belangen.

3. De stichting is met name ook bevoegd, om indien het bestuur dit in verband met de verwerving van vermogen en inkomsten ter bereiking van het doel der stichting gewenst acht, de functies van beheerder, bewindvoerder en anderszins te aanvaarden en uit te oefenen en andere handelingen te verrichten.

Artikel 4

Als vermogen der stichting wordt aangemerkt:

- a. het stichtingskapitaal;
- b. verkregen schenkingen, erfstellingen en legaten;
- c. verkregen waarden voor gerealiseerde beleggingen en herbeleggingen;
- d. opbrengst van claims en dergelijke;
- e. ander bezit, geen revenuen zijnde.

Uit de statuten blijkt niet wat de oprichter precies met de stichting voor heeft. Aannemelijk lijkt dat hij er toen reeds aan dacht bij zijn overlijden zijn aandelen VIR NV in de stichting onder te brengen, zodat deze dan gezien de grootte van het aandelenpakket bijna-eigenaar van de VIR NV zou worden. Zie in dit verband de verwijzing in artikel 5 naar de NV Administratiekantoor VIR en de Vereenigde Industrieën Rotterdam NV v/h Ph. Verhagen en Zoon, evenals het feit dat het Administratiekantoor VIR op 21 december 1950 door G.Ph. Verhagen en de Verhagen-Stichting is opgericht. In artikel 7 wordt de benoeming vermeld van de drie commissarissen.

rissen van de VIR NV in het uit vijf leden bestaande bestuur, alsmede een door de NV Administratiekantoor VIR aan te wijzen persoon.¹⁴⁾ In zijn eerdergenoemde testament staat vermeld: 'Onder de last van de bij dit testament gemaakte beschikking benoem ik tot enig erfgenaam mijner nalatenschap de G.Ph. Verhagen-Stichting gevestigd te Rotterdam'. Dit wil zeggen dat zijn aandelen in de VIR NV alsmede zijn certificaten van aandelen VIR NV aan de G.Ph. Verhagen-Stichting toevallen.

Het ligt voor de hand dat het bestuur van de G.Ph. Verhagen-Stichting, gezien de band met de VIR NV, bestond uit G.Ph. Verhagen, voorzitter, mr. H.J.F. Heyman Jr., A. de Koning en J. Vermaas, allen betrokken bij de VIR NV.

Er zijn geen notulen bekend van vergaderingen van de G.Ph. Verhagen-Stichting over de periode 1950-1961. Wel is bekend dat de statuten van de stichting in 1954 en 1957 zijn gewijzigd.

De G.Ph. Verhagen-Stichting in werking

Na het overlijden van Goris Philippus Verhagen op 20 juni 1961 trad de G.Ph. Verhagen-Stichting in werking. Volgens de bij zijn overlijden vigerende statuten - namelijk de gewijzigde statuten van 25 juli 1957 - was het doel van de stichting nog steeds 'de behartiging van sociale, culturele en andere algemeen maatschappelijke belangen in het Koninkrijk en hetgeen daarvoor bevorderlijk kan zijn', onveranderd dus vergeleken met de statuten bij de oprichting van de stichting in 1950. De stichting werd door de fiscus vrijgesteld van de belastingplicht voor de omzet- en vennootschapsbelasting. De status van rechtspersoon met een maatschappelijk doel, als bedoeld in artikel 24 I lid 4 van de Successiewet 1956, werd zoals gezegd in 1962 door de fiscus verleend.

De eerste vergadering van de stichting vond plaats op 21 augustus 1961. Alle vier bestuursleden waren aanwezig: de heren Ph. Verhagen, broer van de stichter (voor het leven benoemd), mr. H.J.F. Heyman, voorzitter, drs. H. Bontenbal, secretaris, en J. Vermaas. Besloten werd mr. H. Schadee als vijfde bestuurslid uit te nodigen.

Pas in juni 1962 werd de eerste bijdrage cq schenking verleend en wel aan de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren, afdeling Rotterdam, ten bedrage van f 2.000,-. In 1962 werd totaal voor f 13.500,- toegewezen. Vijftien jaar later, in 1977, werd totaal f 32.750,- uitgekeerd, waaronder een belangrijk bedrag voor de sporthal aan de Boszoom/Kralingseweg. In die tus-

sentijd was de financiële aandacht gericht op een veelvoud van kleine instellingen, vooral in de sociale sfeer. In de praktijk blijkt dat de verleende bijdragen in hoofdzaak aan instellingen in Rotterdam ten goede komen.

Sinds 1976 heeft de stichting een speciale band met de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR). Na een intensief contact met de rector magnificus besloot het bestuur van de stichting gedurende tien jaar een serie lezingen van prominente nationale en internationale wetenschappers aan de EUR, genaamd de G.Ph. Verhagen-lezingen/lectures, financieel voor haar rekening te nemen. Gedurende die tien jaar kwam dit uit op ongeveer f 100.000,- betreffende vijf lezingen die om de twee jaar faculteitsgewijze werden gehouden.

In 1976 sprak in de faculteit der Rechtsgeleerdheid prof. René David over 'Unification du droit et arbitrage', door de G.Ph. Verhagen-Stichting in druk uitgegeven, gevolgd in 1979 door een reeks voordrachten over hart- en vaatziekten aan de Medische faculteit.

In 1982 stelde de stichting de faculteit van Sociale Wetenschappen in staat om een symposium te houden getiteld 'Beyond Progress and Development' en betrekking hebbend op 'Macropolitical and Societal Change'. Deze Verhagen-lectures verschenen tevens in druk.

In het kader van het lustrumcongres EUR 70 jaar werd in 1983 aandacht besteed aan het probleem van de etnische minderheden in Nederland, waarna in 1985 het boek *Etnische Minderheden*, door de stichting gesponsord, verscheen. In het kader van de Erasmusherdenking die in 1986 op grootse wijze werd gevierd, werden drie voordrachten gehouden onder auspiciën van de G.Ph. Verhagen-Stichting, in het bijzijn o.a. van Hare Majesteit koningin Beatrix, over de actualiteit van Erasmus. Deze Verhagen-lezingen werden gehouden door de hoogleraren dr. W.P. Blockmans, dr. J. IJsewijn en dr. S. Dresden; ze zijn opgenomen in het boek *Erasmus* dat in dat jaar verscheen.

Behalve aan de Verhagen-lezingen besteedde de stichting veel financiële aandacht aan diverse medische onderzoeken aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en aan het Sophia Kinderziekenhuis.

Inmiddels was het jaarlijkse schenkingenbudget omstreeks 1984 aanzienlijk vergroot, met als uitschieters de zeer grote schen-

king aan het Maritiem Museum 'Prins Hendrik', namelijk het wereldberoemde Mataro-scheepsmodel uit de 15de eeuw en het in bruikleen geven van een zeldzaam schilderij van Lieven Verschuij (17de eeuw) aan het Historisch Museum Rotterdam. Dit jaarlijkse budget groeide daarna nog door en overschreed inmiddels de f 500.000,-. Door zuinig beleid en een goede beleggingspolitiek nam het vermogen aanzienlijk toe.

Alvorens hier een opgave te doen van grote schenkingen die de laatste tien jaar werden verleend, vermelden wij nog de aankoop en het in bruikleen geven aan het Historisch Museum Rotterdam van een ander zeldzaam schilderij van Lieven Verschuij, namelijk het *Interieur van de Laurenskerk*. Voorts is vermeldenswaard de bijzondere band met het Kralings Zwembad, waarvan de Verhagen-Stichting al sinds jaren de grootste 'sponsor' is.

De band met de Erasmus Universiteit werd nog verstevigd door het instellen van de G.Ph. Verhagen-leerstoel aan de faculteit Historische en Kunst-Wetenschappen. Deze leerstoel wordt bekleed door mevr. prof. dr. M. Halbertsma. Zij besteedt bijzondere aandacht aan de kunst en cultuur in Rotterdam gedurende het interbellum. Haar oratie luidde: 'En maar altoos duurt het vitten op het nieuwe Raadhuis voort. Het Rotterdamse stadhuis als representatie van Rotterdam 1912 - 1929'.

Schenkingen van f 50.000,- of meer werden gedaan ten behoeve van de/het:

Restauratie Hoflaankerk	Stichting Stadsherstel
Oostelijk Zwembad	Stichting Laurens Open
Kralings Zwembad	Mariniersmuseum
Volkuniversiteit Rotterdam	Restauratie Hillegondakerk
Stichting Bergse Bos	Stichting Veerhaven Rotterdam
Erasmus Universiteit Rotterdam	Maritiem Museum 'Prins Hendrik'
(G.Ph. Verhagen-lezingen, leerstoel alsmede onderzoek)	Museum Boijmans van Beuningen
Stichting Roeivaldatie	Concertgebouw De Doelen
Sophia Logeerhuis Ouders/ ziekenhuis	Historisch Museum/Atlas van Stolk
Restauratie Oude Kerk	Restauratie Sint Lambertuskerk
Delfshaven	Rotterdams Philharmonisch Orkest

Ook veel kleinere schenkingen vonden hun weg naar buurt- en

65. Directie en commissarissen van de Vereenigde Industrieën Rotterdam NV (VIR), 1948. Staande van links naar rechts De Jong (hoofdboekhouder), G. van Tussenbroek en J.M.C.W. Keman; zittende van links naar rechts A. de Koning, Ph. Verhagen Jr., G.Ph. Verhagen, mr. H.J.F. Heyman Sr., J. Vermaas en J.G. Verkroost. Foto C. Kramer.

clubhuiswerk, bewonersverenigingen, amateurmuziek- en kunstgezelschappen, instellingen voor gehandicapten, kinderopvang, speeltuinen, 'geschiedkundige' instellingen enz.

Het bestuur van de G.Ph. Verhagen-Stichting werd vanaf de inwerkingtreding in 1961 geleid door mr. H.J.F. Heyman Jr, die 32 jaar voorzitter was (tot 1993). Hij was tevens president-commissaris van de VIR NV; deze functie werd in het verleden ook door zijn vader, mr. H.J.F. Heyman Sr, bekleed. Diens kleinzoon, prof. mr. H.W. Heyman, is thans secretaris van het bestuur van de G.Ph. Verhagen-Stichting, zodat met recht gesproken kan worden van een hechte band van de familie Heyman met de G.Ph. Verhagen-Stichting en de Vereenigde Industrieën Rotterdam. Sedert 1993 wordt het voorzitterschap van de stichting bekleed door drs. M.

van der Velden (zie bijlage 2 voor een gedetailleerde opgave van het bestuur).

Conclusie

Goris Philippus Verhagen, stammend uit een eenvoudige familie, was een van de vele 'self-made men' die Rotterdam aan het einde van de 19de en begin van de 20ste eeuw groot maakten. In 1893 deed hij op 15-jarige leeftijd zijn intrede in de kleine kousenbrei-erei van zijn vader; hij bracht dit bedrijf gedurende zijn leven, als industrieel ondernemer in Rotterdam-Kralingen, tot grote bloei. Als uitzondering in de rij van leden van meer gevestigde Rotterdamse families - Burger (Stichting Volkskracht), Van Rijckevorsel (Erasmus Stichting), Van Beuningen (Elise Mathilde Fonds), Van der Mandele, Schadee, Bekker-la Bastide, Jurriaanse, Van Wijngaarden-Boot - besloot ook Verhagen de Rotterdamse ge- meenschap ten dienste te zijn door een aanzienlijk deel van zijn vermogen onder te brengen in een door hem in 1950 opgerichte charitatieve stichting: de G.Ph. Verhagen-Stichting. De revenuen van dit vermogen zouden ten goede komen aan die gemeenschap. Zijn en hun voorbeeld is helaas, op enige uitzonderingen na,¹⁵⁾ niet op ruimhartige schaal nagevolgd. Het ware te wensen dat de huidige generatie rijken en nieuwe rijken een voorbeeld aan dit genre pionierende Rotterdammers zullen nemen.

NOTEN

1) Fonds: 1. voor een bijzonder doel vastgelegd kapitaal; 2. stichting om uitkeringen te doen in bepaalde, voorziene gevallen. (van Dale)

2) In Friesland vaak lenen genoemd.

3) De kerkelijke -, universiteits - en 'één doel'-fondsen (bijv. ten behoe- ve van een bepaald museum/ziekenhuis) laten wij hier buiten beschou- wing.

4) Paula van der Houwen, *Stimuleren van ontwikkeling. Stichting Bevorde- ring van Volkskracht 1923-1998* (Rotterdam 1998).

G.Chr. Kok, 'Vijftig jaar Bevordering van Volkskracht', in: *Rotterdams Jaar- boekje* 1973, 196-204.

De J.E. Jurriaanse Stichting, 2 oktober 1997.

G.Chr. Kok, 'Jeannette Abrahamine Bekker-la Bastide (1878-1961) en het door haar gestichte Bekker-la Bastide Fonds', in: *Rotterdams Jaarboekje* 1992, 303-320.

E. Meeldijk, 'Stichting Verzameling van Wijngaarden-Boot', *Kroniek* (His-

torisch Genootschap Roterodamum) nrs. 88 (november 1993), 89 (januari 1994) en 90 (april 1994).

Stichting Verenigde Stichtingen Van Dooren-Blankenheym-Van Lede 1974-1999.

Jaarverslagen Stichting Bevordering van Volkskracht, waarin tevens opgenomen de jaaroverzichten van de J.E. Jurriaanse Stichting en het Bekker-la Bastide Fonds.

Jaaroverzichten van het Anjerfonds Rotterdam opgenomen in de jaarverslagen van het Prins Bernhard Fonds.

5) Wij gaan hierbij voorbij aan de Van Ommeren-de Voogt Stichting, die op Wassenaar betrekking heeft.

6) In het Gemeentearchief Rotterdam bevinden zich de archieven van de G.Ph. Verhagen-Stichting en de Verenigde Industrieën Rotterdam (VIR).

7) Rapport van 'Crediet Index', Internationaal Bureau voor de Handel, géén datum, waarschijnlijk circa 1915.

Hierin staat nog vermeld dat het bedrijf van Philippus Verhagen zich in 1891 aan de Van Alkemadestraat nr. 21 bevond en wel op een tweetal zolders.

8) *Rotterdamsch Nieuwsblad* 21 juli 1953.

9) Brief van G.Ph. Verhagen aan zijn broer uit Frankfort, 2 juli 1910.

10) Draad voor gloeilampen.

11) Hij was speciaal belast met de ontwikkeling van metaalhulzen/granaathulzen, ondergebracht in de HECl.

12) Dit administratiekantoor werd in 1980 geliquideerd.

13) Zie het artikel 'VIR in eindfase' in het *Financieel Dagblad* van 2 december 1972. H.A. van Bockel was van 1968 tot 1973 als waarnemend directeur betrokken bij de behartiging van zaken na beëindiging van de bedrijfsactiviteiten. In mei 1972 bedroeg het vermogen f 5,13 miljoen.

14) Volgens de statuten kunnen bloed- en aanverwanten van de stichter tot en met de 4de graad, alsmede hun echtgenoten of gewezen echtgenoten - met uitzondering van Philippus Verhagen - geen bestuurslid zijn.

15) Deze uitzondering betreft de in 1955 door de Rotterdamse industriële ondernemer drs. H.J. Bonda, eigenaar van Provimi-Krachtveevoederfabrieken, opgerichte grote Stichting Rotterdam, een belangrijke medische 'één doel'-stichting en een vijftal fondsen van bescheidener omvang.

BIJLAGE 1

Fondsen in Rotterdam (in Rotterdam gevestigd, opgericht
of betrokken op Rotterdam)

Uitkeringen per jaar

Klasse f 3,7 à f 2 miljoen

1. Stichting Bevordering van Volkskracht
2. Stichting TBI Fonds
3. Stichting Rotterdam
4. Sint Laurens Instituut
5. Verenigde Stichtingen van Dooren-Blankenheijm-van Lede
6. Rotterdamse Vereniging Blindenbelangen

Klasse ca f 1 miljoen

7. J.E. Jurriaanse Stichting
8. Elise Mathilde Fonds

Klasse f 600.000 - f 500.000

9. VSB Fonds Rotterdam
10. Anjerfonds Rotterdam
11. Erasmusstichting
12. Stichting Rotterdams Kinderrevalidatiefonds 'Adriaan Stichting'
13. G.Ph. Verhagen-Stichting

Klasse ca f 400.000

14. Stichting voor Ooglijders
15. Bekker-la Bastide Fonds
16. Stichting Physico Therapeutisch Instituut

Klasse ca f 200.000 - f 100.000

17. Van der Mandele Stichting
18. Sophia Stichting voor het Zieke Kind
19. H.M.A. Schadee-Fonds
20. Stichting van Wijngaarden-Boot

21. Stichting Organisatie van Effectenhandelaren Rotterdam
22. Stichting Fonds der Familie Antheunis
23. Stichting AMVJ Gebouw Rotterdam

Klasse tot f 100.000

Familienaam fondsen (Fondsen op naam):

24. Job Dura Fonds
25. Van Enter-Westerman Holstein Fonds
26. Familie Stichting Nolst Trenité
27. Sylvia Wilhelmina (Ruys) Stichting

Alsmede nog enige algemene fondsen van bescheiden omvang; w.o.:

28. Stichting Aelwijn Floris.

Niet opgenomen zijn:

Kerkelijke-, Universiteits-, en één doelstichtingen bv ten behoeve van een bepaald museum/ziekenhuis in Rotterdam, en de van Ommeren-de Voogt Stichting die op Wassenaar betrokken is.

De indeling heeft betrekking op gegevens die in 1998 zijn verstrekt.

BIJLAGE 2

Personalia van de Vereenigde Industrieën Rotterdam (VIR0 NV/BV v/h Ph. Verhagen en Zoon en de G.Ph. Verhagen-Stichting

VIR NV Opgericht 6 maart 1917, op 27 november 1973 overgegaan in VIR BV.

VIR BV Opgericht 27 november 1973, ontbonden 31 december 1996.

N.V. Administratiekantoor VIR te Rotterdam opgericht 21 december 1950, opgeheven in 1980.

G.Ph. Verhagen-Stichting Opgericht bij akte op 17 oktober 1950 door G.Ph. Verhagen en bij zijn overlijden op 20 juni 1961 in werking getreden ingevolge zijn testament van 18 maart 1959. In 1961 kwamen zijn aandelen VIR NV en NV Administratiekantoor VIR in handen van de Stichting.

VIR NV Commissarissen:

Mr. H.J.F. Heyman Sr.	1917-1950	President-Commissaris
J.H. Zee	1917-1923	Commissaris
G.Ph. Verhagen	1917-1961	(Gedelegeerd) Commissaris
Mr. J.B. Crol	1917-1947	Commissaris
J. Vermaas	1940-1968	Commissaris
A. de Koning	1940-1955	
	1950-1955	President Commissaris
Drs. H. Bontenbal	1955-1973	Commissaris
Mr. H.J.F. Heyman Jr.	1950-1973	
	1956-1973	President Commissaris
H.A. van Bockel	1968-1973	Commissaris
Ph. Verhagen	1962-1965	(Gedelegeerd) Commissaris

VIR NV Directie:

Ph. Verhagen Jr.	1917-1962	President-Directeur
J.G. Verkroost	1962-1968	President-Directeur
A. Bijl	1918-1939	Directeur
J.M.C.W. Keman	1946-1965	Directeur
G. van Tussenbroek	1946-1965	Directeur
J.J. v.d. Velde	1963-1968	Directeur

H.A. van Bockel 1968-1973 Waarn. Directeur

VIR BV Bestuur en Commissaris 1973-1985 :

Mr. H.J.F. Heyman en H.A. van Bockel, directeur

Drs. H. Bontenbal, commissaris

VIR BV Directeuren en Commissarissen 1986-1996:

Drs. H. Bontenbal 1973-1993 Commissaris/adviseur

Prof. mr. H.W. Heyman 1986-1996 Commissaris

Mr. J.C. van Munster

van Heuven 1986-1996 Commissaris

Mr. W. Vermaas 1986-1990 Commissaris

Drs. M. van der Velden 1991-1993 Commissaris

Drs. C.O.A. baron Schimmelpenninck van der Oije 1993-1996 Commissaris

L.L. Duin 1996 Commissaris

Mr. H.J.F. Heyman 1973-1993 Directeur

Drs. M. van der Velden 1993-1996 Directeur

NV Administratiekantoor VIR

Raad van Bestuur in 1951: G.Ph. Verhagen (tot 1961)

J.W. Wolff (tot 1964)

Drs. H. Bontenbal (tot 1980)

Raad van Bestuur 1964-1969: Ph. Verhagen,

J. Vermaas

Mr. H.J.F. Heyman en

Drs. H. Bontenbal

Raad van Bestuur 1969-1980: H.A. van Bockel

Drs. H. Bontenbal

Mr. H.J.F. Heyman

Ph. Verhagen

G.Ph. Verhagen-Stichting Bestuur en Administrateurs :

Van 1950 tot 1961:

G. Ph Verhagen voorzitter

Mr. H.J.F. Heyman Jr. lid

A. de Koning lid

J. Vermaas lid

Vanaf 1961:

Mr. H.J.F. Heyman	1961-1993 Voorzitter en Administrateur
Drs. M. van der Velden	1993-heden Voorzitter en Administrateur
Drs. H. Bontenbal	1961-1993 lid
J. Vermaas	1961-1983 lid
Ph. Verhagen	1961-1983 lid
Prof. mr. H. Schadee	1961-1967 lid
H.A. van Bockel	1968-1985 lid
Prof. mr. H.W. Heyman	1983- heden lid
Mr. W. Vermaas	1983-1990 lid
Mr. J.C. van Munster van Heuven	1985- heden lid
Drs. M. van der Velden	1991-1993 lid
Drs. C.O.A. baron Schimmel- penninck van der Oije	1993- heden lid
L.L. Duin	1996- heden lid

Bijzondere dank is de stichting verschuldigd aan mevr. N. Saarloos-Visser die sedert vele jaren het bestuur administratief terzijde staat.

BIJLAGE 3

Personeelsvereniging VIR

De Personeelsvereniging VIR is in 1930 voortgekomen uit de Rotterdamsche Voetbal- en Atletiekvereniging VIR, welke laatste op 26 september 1929 werd opgericht met als voorzitter H.W. van Kessel.

Het bestuur van de Personeelsvereniging bestond in 1930 uit:

J.H. van der Heyden, voorzitter

G. van Tussenbroek, secretaris

D. de Jong, penningmeester

Ph. Verhagen was beschermheer.

Er waren vòòr de Tweede Wereldoorlog reeds veelvuldige uitstapjes o.a. naar Brussel en Laeken, Marken en Volendam, Namen en Dinant (op één dag in de tijd dat de veerboot over de Moerdijk nog bijtijds gehaald diende te worden door de autobussen).

De Toneelafdeling werd in Wereldoorlog II opgeheven, omdat men deze niet verplicht wilde aanmelden bij de Nederlandse Cultuurkamer.

Bij het 15-jarig bestaan van de PV, dat op 6 oktober 1945 in de Rivièrahal werd gevierd, was de heer D. de Jong, inmiddels adjunct-directeur, voorzitter-penningmeester, welke functie hij tot 1947 bekleedde.

In 1949 bestond het bestuur van de Personeelsvereniging uit de volgende personen:

K.A. Blok, voorzitter; W. van Beek, secretaris en mej. T. Dekkers, penningmeesteresse.

Erevoorzitter: D. de Jong.

In 1949 bestond de Personeelsvereniging uit de volgende afdelingen:
Afdeling Toneel, regisseur Lou de Groot.

Afdeling Plastisch Dansen, mej. J. Dekkers en mevr. de Jong.

Afdeling Voetbal, G. Verhagen.

Afdeling Zwemmen, J. Solleveld.

Afdeling Vissen, P. Tilmans.

Bron: Clubcourant VIR, 20 jaar PV, September 1949.